ARH Diss. B-27148

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

NSV Liidu Ajaloo kateeder

Revolutsiooniline liikumine Saaremaal 1917.-1918.a.

D i p l o m i t ö ö

Koostaja: A.Allik

Juhendaja: Dots.K.Siilivask

TRÜ NSV Liidu ajal. kat.
Inv. nr. 1988

Tartu 1967

Sissejuhatus

1917.aasta.Juba 3o kuud kestis söda - suurim ja ohvriterikkam senipeetuist.

Tsaari-Venemaa oli söjalise lüüasaamise lävel. Tagalas valitses laos,tugevnes toitluskriis.Riigis arenes spekulatsioon,korruptsioon ja kroonuvargus.Södurid surid rindel "tsaari,öigeusu ja püha Venemaa"eest,nende omakseid tagalas aga ekspluateerisid julmalt möisnikud ja kapitalistid.

Viletsuse süvenemine töi endaga kaasa elanikkonna rahulolematuse vöimsa kasvu,mis avaldus köikjal,nii rindel kui tagalas.Venemaal küpses kiiresti revolutsiooniline situatsioon.

Aastaid kestnud söda töi äärmise teravusega esile tsaaririigis peituvad vastuolud tootlike jöudude ja tootmissuhete vahel.Siin pöimusid imperialismiajastu antagonistlikud vastuolud läbi feodaalsete iganditega, mis visalt püsisid maa majanduslikus ja poliitilises elus. Ääremaades lisandus sellele veel rahvuslik röhumine,mis omakorda halvendas töötava rahva niigi rasket olukorda.

Selleks ajaks oli Venemaa muutunud imperialismi köigi vastuolude sölmpunktiks,köige nörgemaks lüliks imperialismi ahelas, mille läbiraiumiseks oli tsaari-

riigis 1917.aastaks välja kujunenud võimas revolutsiooniline jõud.Selleks otsustavaks jõuks oli ajastu eesrindlikem klass - proletariaat,eesotsas kommunistliku parteiga. Ainult klassiteadlik proletariaat oli võimeline ühendama kõiki teisi ekspluateeritavaid klasse ühisrindesse võitluseks kapitalistide ja mõisnike vastu ning rajama teed sotsialismi võidule.

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon ei olnud suuteline piiri panema sõjale ega lahendama revolutsiooni põhiküsimust.Seda võis teha ainult sotsialistlik revolutsioon.Ainult sotsialistlikule revolutsioonile oli jõukohane ühiskonnas peituvate vastuolude lahendamine ja tee rajamine ekspluateerimisest vabasse ühiskonda.

See teostus Venemaal 1917.aasta oktoobris.Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kehtestas riigis proletariaadi diktatuuri ja avas inimkonna ajaloos uue ajastu - proletaarsete revolutsioonide ja sotsialismi ning kommunismi võidukäigu ajastu.

Käesoleva töö eesmärgiks on käsitleda 1917.-1918. aastapöördelisi sündmusi kahel Balti mere saarel - Saare- ja Muhumaal.Saarte rahvas võitles neil päevil nii tsaarisevalitsuse kui ka Ajutise Valitsuse ja Saksa keisrivõimu esindajate vastu,oma sotsiaalse ja rahvusliku vabanemise eest.See ei väljendunud küll eriti jõuliselt,sest klassiteadlik proletariaat kohapeal puudus,kuid sellele vaatamata kätkes ka siinne revolutsiooniline liikumine

vaid ühte põhieesmärki - võitlust sotsialistliku revolutsiooni läbiviimise eest,õiguse eest asuda ehitama sotsialismi koos teiste saarte ja mandrite elanikega.

Töö ülesandeks ei ole käsitletavast perioodist põhjaliku ülevaate andmine.Selleks oli autori kasutada olnud allikmaterjal liialt napp.Eriti puudutab see okupatsiooniperioodi ajavahemikul 1917.aasta oktoobrist kuni 1918.aasta novembrini.See on vaid katse kirjalikult üldistada arhiivi- ja muuseumimaterjalide,perioodika ja mälestuste alusel revolutsioonilist liikumist vabariigi ühes rajoonis Oktoobrirevolutsiooni ja sellele järgnenud aastal.

Töö kirjutamiseks on kasutatud Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi (ORKA) ja Saaremaa Koduloomuuseumi arhiivi (SM) vastava perioodi materjale.Viimase hulgas on ka autori poolt ajavahemikus 1957 - 1966 kirja pandud kaasaegsete mälestused.

Ulatuslikumalt on kasutatud aastail 1917-1919 ilmunud perioodikat.Läbi on töötatud köik Saaremaal trükitud eesti ja venekeelsed ajalehed Tallinna,Leningradi ja Tartu raamatukogudes,kusjuures erilist huvi pakkus Leningradis M.E.Saltõkov-Stšedrini nim. Keskraamatukogus säilitatav Muhu Väina Kindlustatud Piirkonna Nõukogu häälekandja "Izvestija Moonzundskoi Ukrepljonnoi Pozitzii" aastast 1917.Peale selle on läbi vaadatud ka Tallinnas

ilmunud eestikeelne perioodika 1917-1918.a.

Lääne-Eesti saartel on tähtis strateegiline asend Balti meres. Seepärast on Söja-Merelaevastiku ajaloolased pühendanud suurt tähelepanu uurimustele Balti meremeeste võitlusest saarestikus 1917.aastal . Erilist huvi pakuvad siin M.Petrovi[1], A.S.Puhhovi[2], A.J.Matvejevi[3] ja V.V. Petraši[4] vastavad monograafiad.

Autorile oli suureks abiks K.Siilivaski[5] käsikirjaline dissertatsioon ja J.Kaidi[6] monograafia, mis aitasid õigesti orienteeruda paljudes olulistes küsimustes.

Töö koosneb sissejuhatusest ja neljast peatükist. Esimeses peatükis käsitletakse sotsiaalpoliitilist olukorda Saaremaal Esimese maailmasõja ja selle eelperioodil, kusjuures pearõhk on siin asetatud Saaremaa küla

---

1. M.Petrov, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917.aastal ,Tallinn, 1957.

2. А.С.Пухов,Моонзундское сражение, Ленинград 1957.

3. А.И.Матвеев,В боях за Моонзунд, Москва 1957.

4. В.В.Петраш , Моряки Балтиского флота в борьбе за победу Октября,Москва-Ленинград 1966.

5. K.Siilivask, Veebruarilt oktoobrile, Tallinn, 1967.

6. J.Raid, Okupatsiooni ikkes, Tallinn 1966.

klassilisele kihistumisele.Teise peatüki probleemistik hõlmab Veebruarirevolutsiooni läbiviimist saartel,kaksikvõimu tekkimist ning võitlust progressiivsete ja reaktsiooniliste jõudude vahel maakonnas.

Kolmas peatükk käsitleb tsaariarmee maa- ja merejõudude võitlust Lääne-Eesti saarestikku tunginud saksa vägedega.Siin on asetatud pearöhk Balti laevastiku revolutsiooniliste meremeeste kangelaslikule võitlusele vaenlase ülekaalukate jõududega.

Neljas peatükk hõlmab kahte teemat.Esiteks okupatsioonirežiimi vallutatud Saare- ja Muhumaal ja elanike vastupanu okupantide vägivallavõimule ning teiseks eesti kodanluse vastu peetud võitluse algperioodi saartel.

I peatükk

Saaremaa majanduslik-poliitiline olukord Esimese maailmasõja ajal ja sõja eelperioodil

Saaremaa on meie kodumaa läänerannikul asuvaist saartest suurim (2714 km^2 [1.], koos Muhu saarega 2914 km^2 [2.]). Saaremaad eraldab põhja poolt asuvast Hiiumaast 6 km laiune Soela väin, Muhu ja Saaremaa vahel on keskmiselt 3 km laiune Väike väin, mida läbib 1896.a. ehitatud tamm. Kagus asub Riia laht ja lõunas eraldab Saaremaad Kuramaa rannikust umbes 30 km laiune Irbeni väin.

Saaremaa läheduses asub kolme meretee ristumispunt - üks tee kulgeb Riia, teine Soome ja kolmas Põhja lahte. See asjaolu annab Saaremaale erakordselt suure tähtsuse meie kodumaa kaitse seisukohast lähtudes. Kelle valduses on Saaremaa ja üldse Lääne-Eesti saarestik strateegilise tagamaana, sellel on võimalus kontrollida sisse- ja väljapääsu Tallinna, Riiga, Helsingisse ja Leningradi. Saaremaad võib õigusega nimetada nende linnade võtmeks.

---

1. Saaremaa. Kogumik materjale, ajalehe "Kommunismiehitaja" väljaanne, 1959.a. lk.11 (edaspidi: Saaremaa)

2. Samas.

Enne Esimest maailmasöda elas Saaremaal ligikaudu 61 000 inimest[1], neist saare ainukeses linnas Kuressaares 4600[2].

Nagu Eesti mandriosaski, olid ka siin köik paremad maad möisnike valduses. Peaaegu iga 4-5 kilomeetri tagant vöis leida möne päris-, rüütelkonna-, kroonu- vöi kirikumöisa. Nende vahel paepaljandikel asusid kehvad külad, kus talude keskmine suurus oli 10-30 ha. Talud koosnesid kümnetest, isegi kuni 80 maalapist, mis asusid üksteisest tihti mitmekümne kilomeetri kaugusel. Kokku oli Saaremaal XX sajandi algul 117 möisa ja 1676 talumajapidamist[3]. Talupoegade kasutuses oli 184 145 ha maad, mis moodustas 64% maakonna üldpindalast[4]. Suure osa sellest moodustasid pöllumajanduslikult kölbmatud maad - kadakatega kaetud paepealsed, sood ja liigniiskuse all kannatavad heinamaad. Paljude talude maakasutuse vördlemine vöimaldab kindlaks teha, et pöllu ja muu talumaa suhe oli keskmiselt 1:7, s.o. 30 ha suurusel talul oli vaid 4 ha pöldu[5].

---

1. Брокгауз-Ефрон, Энциклоредический словарь, том 4о, С.Петербург 1904, лк. 185.

2. Samas.

3. Samas. Arvestatud on ilmselt ainult renditalundeid.

4. Samas.

5. Saaremaa, lk. 126.

Väike oli ka põlluviljakus. Keskmine saagikus oli suveviljal 4-5 seemet (7 ts ha-lt)[1], taliviljal (rukkil) 6 seemet (7,5 ts ha-lt)[2]. Veidi paremat saaki andis kartul - kuni 5 seemet (100 ts ha-lt)[3].

Madal saagikus ja kaugus suurematest põllumajandussaaduste turustamiskeskustest - tööstusrajoonidest - takistas saartel kiiret kapitali akumulatsiooni. Kohapeal puudus võimalus ka tehniliste kultuuride (lina, kanep) laialdaseks kasvatamiseks, mille järele oli arenevais tööstustes suur nõudmine. Seepärast jäi ostutalude soetamine Saaremaal teiste Eesti- ja Liivimaa maakondadega võrreldes kaugele maha. Sajandi algul oli siin päriseks müüdud vaid 4,2% talumaast 4. , Lõuna-Eestis aga seevastu juba 80%[5]. Kuid kapitalistliku tootmise areng põllumajanduses toimus, ning sellest tulenevalt tekkis ja arenes külas ka uus sotsiaalne kiht - külakodanlus, kes muutus mõisnike kõrval külakehvikute ning maata põllutööliste halastamatuks ekspluateerijaks.

---

1. Брокгауз -Ефрон, samas, lk.185.

2. Samas.

3. Samas.

4. K.Siilivask, Veebruarilt Oktoobrile,Dissertatsioon, Tallinn 1967, lk.76 (edaspidi: K.Siilivask)

5. Samas.

Käsitletaval perioodil iseloomustasid Saaremaa küla järgmised suhted. Kõige jõukama ja tagurlikuma talupoegade kihi - kulakluse- moodustasid nn. kroonuvalla talupojad ja pärisomanikud, kellest suur osa ekspluateeris kehvikuid ja kasutas palgatööjõudu. Olles majanduslikult kindlustatud, pidas see talupoegade kiht end "asjemateks" ning vaatasid teistele talupoegadele kui madalamal seisjatele üle õla. Vähesed viljatagavarad, samuti omavalitsuse ja muude ametiasutuste juhtimine oli põhiliselt koondunud nimetatud talupoegade kätte.

Teise talupoegade kihi moodustasid möisarendikoha pidajad ehk nn. "pärisvalla" talupojad - enamuses keskmikud, kes pidevalt kihinesid, suurem osa kehvikuiks väiksem - kulakuiks. Nende olukord oli kroonuvalla rentnikega võrreldes tunduvalt halvem: rendihind oli kõrgem ja seda võis möisnik oma suva järele igal ajal veelgi suurendada. Saaremaal oli kõnekäänd: "Kroonuvalla vabadik on enam kui pärisvalla puumaamees". See näitab, kuidas rahvas ise seda paremust hindas.

Jõukamad "pärisvalla" rentnikud kasutasid ka palgatööjõudu. Nad olid otseselt huvitatud möisnike võimu kukutamisest, et vabaneda raskest rendikoormast.

Pärisomanikke ja jõukaid "kroonu" ning "pärisvalla" talupoegi kutsuti Saaremaal "puumaameesteks".

Kolmanda kõige arvukama talurahvakihi moodustasid kehvikud. Nende hulka kuulusid möisakandikoha pidajad, vabadikud, möisamoonakad.

Kehvtalurahvas moodustas Saaremaal Esimese maailmasõja päevil 60-65% elanikkonnast[1].

Kandikoha pidajad olid kohustatud tasuma möisnikule nende kasutada oleva maalapikese eest teorendiga - 3-5 päeva - nädalas[2]. Neile lähedased olid vabadikud, kellel oli endal, enamikel juhtudel rendi alusel, paari vakamaa suurune maatükk ja paremal juhul ka lehm või hobune.

Kõige raskemas olukorras olid möisamoonakad, kes töötasid tavaliselt koos perekonnaliikmetega minimaalse tasu eest möisapöldudel - väljadel.

Kahjuks ei ole vastava statistilise materjali puudumisel võimalik tuua konkreetseid arve üksikute talurahvakihtide arvulise suuruse ja nende kasutadaolnud maa kohta. V.Neggo ilmselt mittetäielikel andmeil oli Saaremaal Esimese maailmasõja perioodil 3,5 tuhat rendi- ja ostutalu, kus elas 17 tuhat inimest[3]. Möisnikke koos perekonnaliikmetega oli umbes 500[4]. (Eestimaal oli 1916.a. sama arv 4000[5]).

---

1. V.Neggo, Maaküsimus Saaremaal, Tallinn 1921,lk.11(edaspidi: V.Neggo)

2. A.Sunila, Saaremaa töörahva ülestõus 1919.aastal, Tallinn 1954, lk.6 (edaspidi: A.Sunila)

3. V.Neggo, samas.

4. Autori arvestuse järgi.

5. A.Senkevitš, Eesti põllumajandus 1916.aasta põllumajandusloenguse andmeil, Tartu 1960, lk.39.

Mõisa ja talutöö lasus suures osas naiste ja alaealiste õlul. Paljud saarlased, enamikus mehed, leidsid endale suveti paremini tasutavat tööd väljaspool kodusaart. Umbkaudseil andmeil rändas suveti üle 5000 inimese mujale tööd otsima[1]. Neist 2100 põllumajanduslikele töödele[2],1100 kalapüügile[3], 1300 puutöödele[4] ja 500 madrusteks kaubalaevadele[5].

Saarlasi kasutati mandri mõisates ja taludes kraavikaevajate ja kivilõhkujatena, Riias, Tallinns ja teistes linnades ehitustöölistena. Eriti levinud oli alaealiste kasutamine majanduslikult enamarenenud Kuremaal karjuste ja sulaste-tüdrukutena. Hinnatud olid saarlased - laevaehitajad ja saarlased-madrused nii kodu- kui ka välismaal.

Suurtööstus Saaremaal puudus. Siin olid vaid üksikud viina-õlle- ja juustuköögid ning saeveskid, mis paiknesid enamikus maal, mõisates. Linnas oli suurimaks ettevõtteks A/S O.Wildenbergi nahavabrik, kus sajandi algul oli 130[5], veidi enne Eesimest maailmasõda aga 300 töölist[6].

---

1. Брокгауз-Ефрон, samas, lk. 186.

2. Samas.

3. Samas.

4. Samas.

5. Samas.

6. Saaremaa, lk. 271.

Vabrik valmistas tallanahka ja kroom pealsenahka.1915.aastal evakueeriti vabriku sisseseade Venemaale ja hooned lasti 1917.aasta sügisel õhku.

Tööstuse,eriti aga suurtööstuse puudumine tähendas ka klassiteadliku proletariaadi puudumist.See asjaolu vajutas tugeva pitseri revolutsioonilisele liikumisele maakonnas 1917.- 1918.a.

Raskeid kannatusi töi Saaremaa töötavale rahvale Esimene maailmasöda.Söjaväkke mobiliseeriti palju töövõimelisi mehi.Söja tagajärjel jäid seisma ehitustööd linnades ja suleti piirid laevaliiklusele välisvetes.Tuhandeilt saarlasilt võttis see varem traditsiooniliselt välja kujunenud raha teenimise võimaluse ja tulemuseks oli paljude renditalude maksuraskustesse sattumine.See aga tähendas teorendinormi uut laialdast levikut.Nii rentis Pärsamaa valla talupoeg J.Kangur 1914.aastal,veidi enne söja puhkemist,Karja möisa omanikult von Sengbuschilt talukoha "Nava nr.58" rendihinnaga 45 rubla aastas.Kuid varsti muutis möisnik raharendi ümber teorendiks.J.Kangur oli kohustatud tegema aastas 1o4 tööpäeva ilma mingi tasuta. Peale selle pidi ta talvel vajaduse korral möisnikule tegema veel mitmesuguseid muid töid[1].

Tööpuudust kohapeal aitas mönevörra leevendada suureulatuslike söjaväetööde läbiviimine.Siin kasutati laialdaselt ka vabapalgalist tööjöudu,kusjuures töötasu

---

[1].A.Sunila, lk. 19.

oli kroonutöödel suhteliselt kõrge, nii kõrge, et kindlustustööde lähedastes piirkondades, näiteks Sõrves, jätsid talupojad mitmel pool põllud sööti ja läksid sõjaväetöödele.

Talurahvale oli raskeks koormaks mitmesuguste küüdikohustuste täitmine kindlustuste ja kommunikatsioonide ehitamisel, samuti hobuste ja sööda rekviseerimine sõjaväele. Hobuste arv vähenes Saaremaal 1916.aastaks võrreldes sõjaeelsega üle 11%[1]. Palju suurem aga oli kariloomade arvu langus. Kolme aasta jooksul - 1913-1916. aastani vähenes kariloomade arv siin 40%[2]. Põhiliselt oli see tingitud söödanappusest ja sundvõtmistest.

Käsitletaval perioodil oli Saaremaa külas määravaks kapitalistlikud tootmissuhted, mille kõrval eksisteeris veel ka feodalismi igandeid teo- ja pooleterarendi näol.

Sõja ajal teravnesid maal eksisteerivad klassiveastuolud, ühelt poolt seoses maaproletariaadi ekspluateerimise tugevnemisega nii mõisa kui ka talumajapidamistes; teiselt poolt süvenesid vastuolud ka mõisnike ja talupoegade vahel, kuna viimastele kuhjus seoses sõjaga üha rohkem makse ja kohustusi, millest mõisnikud kas täielikult või osaliselt vabastatud olid. Rahulolematuse suurenemine lõi eeldused revolutsioonilisteks ümberkorraldusteks maakonnas.

---

1. Eesti NSV Ajalugu, II köide, Tallinn 1963.a. lk.538.

2. Samas.

II peatükk

Saaremaa Veebruarirevolutsiooni ja selle järelperioodil

Kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni tulemusena kukutati 27.veebruaril Petrogradis tsaariisevalitsus, mis löi eeldused Venemaa rõhutud rahvaste ja klasside vabastamiseks ja nende aktiivseks osavõtuks riigi poliitilisest elust. Revolutsiooni liikumapanevaiks jõuks olid töölised, talupojad, soldatid ja madrused - samad kogu Venemaa ulatuses, kelle võitlust juhtisid ja suunasid bolševike partei organisatsioonid.

Eesti töölisklassi peamised jõud asusid suurtes tööstuskeskustes Tallinnas ja Narvas. Seepärast avaldusid revolutsioonilised sündmused Eestis kõige võimsamini ja kõige esmalt just neis linnades. Töölisklassi liitlaseks oli töötav talurahvas - maata ja vähese maaga talupojad, keda rõhusid ja ekspluateerisid balti-saksa mõisnikud ja eesti kodanlus.

Balti kubermangudes - Eesti ja Liivimaal oli rohkesti sõjaväge, põhiliselt 12.armee väeosad. Siin asusid ka Balti mere sõjalaevastiku baasid. Mitmed ajutised baasid paiknesid Lääne-Eesti saarestikus.

Saaremaal ja Muhus dislotseeruvad väed allusid kuni saarte okupeerimiseni 1917.a. sügisel Muhu väina

kindlustatud piirkonna väejuhatusele. Kindlustatud piirkond, kuhu kuulusid veel Hiiumaa ja Vormsi saar koosnes: 1)kaugelaske merekahurväe statsionaarseist patareidest, 2)liikuvatest välikahurväe patareidest, 3)õhuvaatluspostidest, 4)baasidest laevastiku kergetele jõududele. Saari kaitsesid 107. jalaväediviisi väeosad[1]. Kindlustatud piirkond, mille ülesandeks oli katta sissepääsu Riia ja Soome lahte, allus Tallinna merekindlusele.[2]

Muhu väina kindlustatud piirkonnas oli palju revolutsioonilisest võitlusest osa võtnud madruseid ja soldateid, keda kõrgem väejuhatus oli saatnud rindele ja rindelähedasse piirkonda. Seepärast olid revolutsiooni liikumapanevaiks jõududeks siin põhiliselt madrused ja soldatid - .tunased töölised ja talupojad.

Kohe pärast revolutsiooni võitu Petrogradis kuulutas Balti laevastiku juhataja admiral Nepenin Muhu väina kindlustatud piirkonnas välja piiramisseisukorra[3]. Sellega püüti takistada revolutsioonilaine veeremist mandrilt saartele.

Kindlustatud piirkonna ülem kontradmiral Svešnikov võttis omakorda tarvitusele rea abinõusid, selleks et

---

1. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik.Tallinn, 1957.a., lk.712 (edaspidi: SSOR Eestis).

2. Samas

3. M.Petrov,Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917.aastal,Tallinn, 1957, lk. 43. (edaspidi: M.Petrov)

hoida ära madruste ja soldatite revolutsiooniline väljaastumine ja tagada siin rahu ja kord. Selleks kutsuti 3.märtsil kell 21.00 kokku kõigi väeosade komandöride ja garnisoni üksuste ülemate nõupidamine kokkuvõtte tegemiseks sündmustest Petrogradis ja Tallinnas ning abinõude väljatöötamiseks võitluseks revolutsiooniga[1]. Pärast seda anti välja käskkiri, milles hoiatati soldateid ja madruseid väljaastumiste eest, katkestati liiklus mandri ning saarte vahel. Staap katkestas samuti telefoni- ja telegraafiühenduse saarte ja mandri vahel, et "täielikult ära hoida mandril toimuvate sündmuste kohta mingite teadete, peale ametlike, saartele sattumise võimalus[2]:

Näis, nagu oleks tehtud kõik, et vältida Muhu väina kindlustatud piirkonnas madruste ja soldatite revolutsioonilist väljaastumist. Kuid see ainult näis nii. Juba 3.märtsi õhtuks said kindlustatud piirkonna madrused ja soldatid teada sündmustest Petrogradis ja Tallinnas ning hakkasid tegema ettevalmistusi ülestõusuks vana korra vastu.

Väljaastumine Saaremaal algas 5. märtsil[3]. kella 15.00 paiku[4]. Revolutsiooniliselt meelestatud soldatid

---

1. M.Petrov, lk. 43.

2. Samas.

3. Siin ja edaspidi on kõik kuupäevad toodud vana kalendri järgi.

4. SSOR Eestis, lk. 40.

ja madrused kogunesid relvastatult linna turuplatsile, kus toimus miiting. Pärast miitingut mängis orkester marseljeesi[1]. Turuplatsilt suunduti rahukohtu hoone juurde. Samas asus ka kinnistusjaoskond (krepostnoe otelenie), kus säilitati kinnisvarade kinnistusregistreid[2]. Kohtu- ja kinnistusaktid visati läbi uste ja akende tänavale ja aeda ning süüdati seal põlema. Sealt liiguti vangla ja politseivalitsuse juurde, kust vabastati kõik kinnipeetavad. Edasi läks demonstrantide tee Pikale tänavale nn. "Bürgermuse" (kohalike balti-sakslaste klubi) juurde, kus asusid sõjaväeasutused: polkude staabid ja merekindluse sõjakohtu osakonnad. Seal lasti maha üks 425. Kargopoli

---

1. Saaremaa Koduloomuuseum, fond nr. 7805, A. Velvelti mälestused 1917.-1918.a. sündmustest Kuressaares ja Saaremaal, lk. 2. (edaspidi : SM, fond nr. 7805)

2. M. Petrovi ja teiste autorite andmeil purustati Kuressaares revolutsiooniliste soldatite ja madruste poolt parunite hüpoteekpank. Sellist panka ei ole linnas kunagi olnud. Siin on tegemist kinnistusjaoskonnaga, mille samakõlalisus möistega "krepostnoje pravo" kutsus esile madruste ja soldatite nördimuse ning meelepaha.

jalaväepolgu ohvitser,töenäoliselt leitnant Davõdov,kes relvaga hakkas demonstrante ähvardama[1].

Samas jõudis sündmuskohale ka Muhu väina kindlustatud piirkonna ülem kontradmiral Sveśnikov koos rühma staabiohvitseridega,kes hakkasid madruseid ja soldateid veenma,et nad laiali läheksid.Ühtlasi lubas Sveśnikov vastu võtta väeosade saadikud ning arutada nendega köiki küsimusi,mida saadikud esitavad.Sellega läks admiralil korda vältida sündmuste edasist arengut ning ühtlasi säilitada oma teatud mõju vägedele.

6.märtsil moodustati väeosades toimunud miitinguil soldatite ja madruste kohalikud komiteed ning valiti saadikud Muhu Väina Kindlustatud Piirkonna Sõjaväeasade Saadikute Nõukogusse,kaks igast väeosast.Samal päeval tulid linnas kokku äsja valitud saadikud.

Nõukogu koosolekul võeti vastu rida sõdurite ja madruste õigusi laiendavaid ja sõjaväeteenistust demokratiseerivaid otsuseid.Muuhulgas otsustati eemaldada,vastavalt meeskondade soovile,ohvitseride juhtiv koosseis,laiendada üldhariduslikku ettevalmistust vägedes ja lubada sõjaväeosadesse sisse tuua igasugust kirjandust[2].Viimane punkt oli eriti oluline selle tõttu,et see avas väeosadesse tee ka bolśevistlikule kirjandusele,mille kasutamine oli sõjaväelaste hulgas senini rangelt keelatud.Koosolekul

1.SSOR Eestis, lk. 713.

2.SSOR Eestis, lk. 44.

valiti Muhu Väina Kindlustatud Piirkonna Söjaväeosade Saadikute Nõukogu Täitevkomitee järgmises koosseisus:

1)Soldat Mahlin (425 Kargopoli jalaväepolgust)

2)Madrus Fjodorov (aeropatarei Lodi)

3)Madrus Šeluhhin (samast)

4)Soldat Friedman (2. Tallinna inseneriväe druziina 1.roodust)

5)Soldat Liebert (Muhu väina positsiooni autosalgast)

6)Madrus Zelentsov (8.üksiku pataljoni juhatusest)

7)Soldat Selivanov (426. Povenetsi jalaväepolgust)

8)Soldat Slizkov (samast)

9)Soldat Makrušin (426. jalaväepolgu ratsaluuresalgast)

10)Soldat Kai (piiriküttide Kuressaare ratsadivisjoni staabist)

11)Soldat Grištšenko (Kovno telegraafiroodust)

12)Leitnant Prestin (Saaremaa sideteenistuse jaoskonna keskjaama ülem)

13) Ametnik Voitaševski (Muhu väina positsiooni staabist)

14)Praporštšik Komarnitski (Kuressaare ratsadivisjoni sidekomando ülem)

15)Insener Paveletski (2.Tallinna inseneriväe druziinst)

16)Praporštšik Ragozinski (426 Povenetsi jalaväepolgust)[1].

1.SSOR Eestis, lk. 54-55.

Komitee esimeheks valiti leitnant Prestin, sekretäriks soldat Mahlin ja asjaajajaks madrus Zelentsov.

8. märtsil andis kontradmiral Svešnikov välja käskkirja, milles paluti tungivalt köiki soldateid ja madruseid mitte tegutseda omaette ning iseseisvalt, vaid alluda kirjeldatud korrale, s.o. köigis asjades pöörduda täidesaatva komitee poole ja juhinduda tema otsustest [1].

Revolutsiooniliste soldatite ja madruste väljaastumised vana korra vastu toimusid peale Kuressaare linna ka mujal Saaremaal. 8-märtsil oli Sörves suur manifestatsioon riigipöörde puhul, millest vötsid osa madrused, soldatid ja ohvitserid[2].

Muhu Väina Kindlustatud Piirkonna Söjaväeosade Saadikute Nöukogu koosnes esialgu pöhiliselt söjaväelastest. Nöukogus ja selle Täitevkomitees olid 1917.aasta kevadperioodil ülekaalus esseerid ja see tingis ka nöukogu asumise kokkuleppepoliitika ja kaitsesöjaluse positsioonidele[3]. Samal seisukohal oli ka nöukogu häälekandja "Muhu Väina

---

1. SSOR Eestis, lk. 53.

2. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.1, 11.märtsil 1917.

3. M.Petrov väidab, et täitevkomitee aseesimees Novikov ja sekretär Mahlikn olid bolševikud.Velsker Novikov oli töepoolest bolševik, kuid ei kuulunud kevadperioodil täitevkomitee koosseisu.Soldat Mahlin aga ei olnud bolševik. 4Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.19, 25.aprillil 1917.

Kindlustatud Piirkonna Teataja",mille esimene number ilmus Kuressaares 11.märtsil üleskutsega avaldada Ajutisele Valitsusele täielikku ja igakülgset toetust.[1] Ajalehe toimetajaks määrati kindlustatud piirkonna staabi juriskonsult A.Voitaševski[2].

Piirkonna nõukogu täitevkomitee asus eitavale seisukohale ka valitavuse põhimõtte rakendamisel väeosades ,motiveerides oma otsust sellega,et "armee vajab haritud juhte"[3].See seisukoht kärpis tunduvalt soldatite ja madruste komiteede tegevussfääri ja võimaldas armee reaktsiooniliselt meelestatud juhtkonnal ohvitseride - vana korra pooldajate - ümberpaigutamisega ühest väeosast teise hoida teatud aja oma mõju all poliitiliselt vähemarenenud soldateid ja madruseid.

Kindlustatud piirkonna nõukogule ja selle täitevkomiteele kuulus madruste ja soldatite esindusena reaalne võim kogu Saare- ja Muhumaal.Ta ühtlustas ja suunas kohalike väeosade komiteede tegevust,kontrollis ohvitserkonda ja tagas 6.märtsil vastu võetud madruste ja soldatite volinike koosoleku otsuste täitmise.

Seoses vajadusega avardada soldatite ja madruste poliitilist silmaringi ja tõsta nende kultuurharidus-

---

1."Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.1, 11.märtsil 1917.

2. Sealsamas.

3. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr. 111,6.aprillil 1917.

likku taset, võttis nõukogu 26.märtsil vastu otsuse, milles soovitati väeosades korraldada loenguid üldharidus-likes ainetes ja poliitilistel teemadel, tellida ajalehti ja ajakirju, organiseerida polkudes, roodudes ja komandodes rändraamatukogud. Täitevkomiteele tehti ülesandeks organiseerida lektorite büroo[1]. Juba aprillikuus oli siin võimalus lugeda järgmisi ajalehti "Petrogradi Soldatite ja Tööliste Saadikute Nõukogu Teataja", "Pravda", "Jedinstvo", "Rabotšaja Gazeta" jt.[2]. Kultuurharidusliku töö ja poliitiliste õppuste läbiviimine väeosades aitas kaasa madruste ja soldatite revolutsioonilise teadlikkuse kasvule, aitas laiendada nende poliitilist silmaringi ning tõsta organiseeritust.

Kõrvuti Muhu Väina Kindlustatud Piirkonna Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomiteega eksisteeris saartel veel Muhu Väina Kindlustatud Piirkonna Ehituse Kesktäitevkomitee. See oli kindlustuste ehitajate komiteede esinduseks ja koosnes enamikus töötava talurahva esindajaist, kes olid mobilisatsiooni korras ja vabapalgalistena suunatud tööle sõjalistele objektidele. Nii oli Ninase patarei ehitajate komitee 3 vabapalgalist, üks madrus ja üks tööroodu soldat[3]. Kesktäitevkomitee

---

1. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.8, 28.märtsil 1917.

2. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.17, 20.aprillil 1917.

3. ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv, fond R-1303, nim.l.s-ü 8,l. 6. (edaspidi:ENSV ORKA)

esimeheks oli Muhu saarelt pärinev Georg Vilto[1]. Kesktäitevkomitee tegeles puhtmajanduslike küsimustega, töölis-te ja tehnikute-inseneride töödistsipliiniga. Alles augustikuus, kui selle esimeheks valiti Vilto asemele bolševik Novikov[2], hakati rõhku panema tööliste silmaringi laiendamisele poliitika ja kultuurhariduse valdkonnas. M. Petrov väidab, et Kesktäitevkomitee tegevust suunas ja juhtis Tallinna Nõukogu Sõjakomitee, mis koosnes 15 liikmest[3].

Kodanluse võimuorganite väljakujunemine

4. märtsil võttis Ajutine Valitsus vastu otsuse köikide kuberneride tagandamise kohta ja nende asendamisest kodanluse esindajate - kubermangukomissaridega[4]. Eestimaa komissariks määrati senine Tallinna linnapea Jaan Poska[5], Liivimaa komissariks läti kodanluse esindaja Riia linnapea A. Krastkalns[6]. Ehkki kubermangukomissarid

---

1. ENSV ORKA, f. R-1303, nim. 1, s.-ü. 6, l. 2.

2. ENSV ORKA, f. R-1303, nim. 1, s.-ü. 6, l. 69.

3. M. Petrov, lk. 82.

4. Великая Октябрьская Социалистическая революция. Хроника событий, том I, Москва 1957, стр. 72

5. "Tallinna Teataja" nr. 52, 6. märtsil 1917.

6. История Латвийской ССР, том II, Рига 1954, стр. 459.

olid sunnitud tunnistama tööliste ja soldatite saadikute nõukogusid ja nõustuma nõukogude kontrolli kehtestamisega oma tegevuse üle, jäi neile praktiliselt siiski riigivõimu teostamise õigus.

Saanud võimu juurde, püüdis kodanlus kõigiti tõkestada revolutsiooni edasiarengut.

Nende eesmärk seisis nüüd vaid revolutsioonilise liikumise suunamises kodanliku konstitutsionalismi raamidesse, vana riigiaparaadi kohandamiseks ning selle täitmises kodanluse esindajatega.

Kohe pärast ametisse kinnitamist asusid värsked komissarid uue administratiivvõimu moodustamisele. A.Krastkalns andis 6.märtsil maakonnalinnadesse korralduse endise politsei likvideerimiseks ja uue rahvamiilitsa organiseerimiseks[1]. Kuna täpsemad juhtnööre ei antud, endised omavalitsuslikud asutused Kuressaares aga olid oma mõju revolutsiooni käigus kaotanud, läks initsiatiiv kohalike võimuesinduste moodustamisel Saaremaal kodanlike organisatsioonide kätte.

8.märtsil tuli Kuressaares kohaliku eesti seltsi juhatuse liikme Mihkel Nepsi initsiatiivil kokku kohalike organisatsioonide - põllumeeste seltsi, matmiskassa, laenu-hoiuühisuse jt. esindajate koosolek, kus moodustati Saaremaa Ajutine Täidesaatev Komitee[2]. 12.märtsil toimus

---

1. "Postimees" nr.55, 8.märtsil 1917.

2. Saaremaa Koduloomuuseum, fond nr.7799, Saaremaa Ajutise Maavalitsuse protokollid ja kirjavahetus, 1917, 1. l. (edaspidi: SM, fond nr.7799)

toimus linnas Kuressaare Eesti Seltsi ruumides täidesaatva komitee poolt kokku kutsutud valdade esindajate (valla_ vanemad ja kirjutajad) koosolek, kus otsustati valdades järgmise nädala jooksul läbi viia saadikute valimine loodavasse maakonnanõukokku. Esindusnormiks määrati 5 saadikut iga valla ja 1o saadikut linna kohta, et "igal rahvakihil oleks võimalus end esitleda"[1]. Muuhulgas otsustati valimistel hääleõigus anda ka naistele, alates 21. eluaastast.

Koosolekul viibisid ka sõjaväelaste saadikute nõukogu esindajad, kes toetasid võimu üleminekut kodanluse esindajate kätte.

13.-19. märtsini viidi valdades läbi valimised maakonnanõukogusse. Pärsamaa vallast valiti sinna esindajad järgmistest sotsiaalsetest gruppidest:

a)taluomanikud
b)talurentnikud
c)kaupmehed
d)vabadikud
e)maatamehed ja käsitöölised[2].

Selline jaotuse oli valimistel aluseks ka teistes valdades.

Samaaegselt valiti valdades rahvamiilits - igast külast üks esindaja. Valdades miilitsaülemaiks said enamikus vallaametnikud ja külakoolmeistrid.

---

1. SM, fond nr.7799, 1.2.

2. Sealsamas, 1.43.

Koosolekuil vallandusid otsekohe külas peituvad klassivastuolud.Külaproletariaat,kes moodustas valdades elanikkonna enamuse,kasutas ära lubatud demokraatlikke vabadusi ja asus otsekohe tagandama vihatud ja end kompromiteerinud vallaametnikke.Külakodanlus ei suutnud sellele stiihilisele ühisrindele äkki midagi vastu seada."Kuidas vaadatakse praegusel ajal varanduse tsensuse peale", küsib oma kirjas kodanlikule täitevkomiteele hämmeldunult tagandatud Mustjala vallavanem J.Vaher,"enne pidid vallavanem ja abilised talukohtade omanikud ehk rentnikud olema,meil aga valiti (vallaametnikeks) köik väiksemaamehed? ... Möni Tallinnast tulnud tööline seletab seda kui lubatud asja,sest mujal olla köik vanad ametnikud vägivallaga ära heidetud."[1].

Endised vallaametnikud tagandati ka Leisi ja Kärla vallas kui rahva usalduse kaotanud.

2o.märtsil toimus Kuressaares linna ja 17 Saaremaa valla saadikute koosolek.Võeti vastu rida otsuseid,mis kajastasid kujukalt erinevate sotsiaalsete gruppide püüdeid ja taotlusi.Kui külakodanluse eesmärgiks oli endiste võimupositsioonide säilitamine ja uute haaramine möisnike arvel ning viimastega võrdsete majanduslike öigusõte saavutamine ,siis taotlesid rentnikud teorendi likvideerimist ning möisnike poolt vägivaldselt omandatud maade tagastamist.Maaproletariaat ja külakehvikud

---

[1]. SM,fond nr.7799,lk. 5o-51.

nõudsid aga ammuigatsetud maad ja töötingimuste parandamist.

Koosolekul otsustati:

1)Maad, mis möisnikud seadusevastaselt enda valduste külge on liitnud, antagu talupoegadele tagasi

2)Kroonumöisate maad talupoegade vahel ära jagada.

3)Maade kraavitamine toimugu riigi kulul

4)Sööti jäänud maad omanikelt ära võtta ning maatameestele ja vähese maaga inimestele ära jagada

5)Seada sisse 10-tunniline tööpäev

6)Keelata rendi tasumine tööga

7)Teetegemise kohustus köikide, nii suur kui ka väikeomanike vahel võrdselt ära jagada.

8)Sisse seada kohtunike valitavus,lahutada kirik riigist, muuta kool emakeelseks.[1.]

Koosolekul moodustati 28-liikmeline ajutine maakonnanõukogu. Viimane valis 10-liikmelise täitevkomitee ja see omakorda esimehe. Selleks sai Kaarma pastor H.Rahamägi[2.]. Miilitsaülemaks valiti O.Linno, abiks vallakirjutaja G.Tamm. Kuna aga Linno järgmisel päeval ametist loobus, valiti tema asemele loomaarst J.Ainson[3.]. Viimasele jäid täitevkomitee otsuse kohaselt ka talurahva asjade komissari funktsioonid.

1.SM, fond nr.7799, l. 8-10.

2.SM, fond nr.7799, l. 11. "Saaremaa" nr.23, 29.märtsil 1917.

3. SM, fond nr.7799, l.12.

Kuressaare linna miilitsa ülemaks valiti endine politseivalitsuse sekretär Hammer[1].

Kuid miilitsa valimine ei tähendanud veel selle tööle rakendamist.Liivimaa kubermangu komissar ei rutanud miilitsaülema ametisse kinnitamisega,vaatamata täitevkomitee korduvatele meeldetuletustele.Siis pöörduti J.Poska poole.Viimane aga teatas 9.aprillil,et "miilitsaülema kinnitamine sõltub Riia komissarist,kuna Põhja-Liivimaa ei ole veel Eestimaa külge ühendatud[2].

Tegelikult kinnitas Ajutine Valitsus eesti kodanluse soovidele vastutulles vastava määruse juba 3o.märtsil[3]. Asjaajamise ülevõtmine aga viibis ja alles 12.aprillil võis miilitsaülem teatada,et ta asub oma funktsioonide täitmisele[4].

Oma teeneid ruttasid vastloodud miilitsale kohe pakkuma vana korra toed - endised politseinikud ja sandarmid. Nähes neis ka uue korra truualamlikke kaitsjaid,soodustas kodanlik täitevkomitee nende ametisse võtmist igati. Nii võeti Saaremaal ametisse endine sandarm Juhan Kunstmann, endised politseiametnikud Jüri Varvas ja Aleksei Niit[5].

---

1. "Saaremaa" nr.22,27,märtsil 1917.
2. SM,fond nr.7799,l. 48.
3. SSOR Eestis, lk. 1o2-1o4.
4. SM; fond nr. 7799, l. 49.
5. SM, fond nr. 7799, l. 54-56.

Kuressaare linnavolikogu säilitas oma endised funktsioonid.Seal domineerisid endiselt majaomanikud.Aastasadu oli linnapeade ametikohti täitnud kohalikud balti sakslased.Söja alguses aga sai linnapeaks salanõunik Sipjagin,kes jäi oma kohale kuni linna okupeerimiseni 3o.septembril 1917.a.

Maakonna kodanlik täitevkomitee asus oma tegevuses küllaltki ettevaatlikule positsioonile,kartes liiga tugevalt riivata vana korra esindajate huve.Oma ametikohtadel püsisid märtsi-ja aprillikuus endine kreisiülem ja talurahva asjade komissar.Need vabastati oma funktsioonide täitmisest alles seoses uue maakonna komissari valimisega.Nimetatud ametikohal oli lühikest aega pastor Rahamägi,hiljem sai selleks rahukohtunik O.Linno[2].

Kodanlik Ajutine Valitsus ja selle võimuorganid kohtadel püüdsid kaitsta ka aadli feodaalseid õigusi. Saaremaa maanõunike kolleegium saatis 14.märtsil Ajutisele Valitsusele telegrammi,kus avaldas täielikku valmisolekut töötada"uuendatud isamaa heaks"[3].Samuti teatas kollegium 28. märtsil kodanlikule täitevkomiteele oma valmisolekust võtta osa kõigi küsimuste arutamisest, mis puudutavad Saaremaa arengut ja õitsengut![4] Täitev-

---

1. SM,fond nr. 78o5 , l. 11.
2. Sealsamas , l. 14.
3. SM,fond nr. 7799,l. 14
4. Sealsamas.

komitee oli kohe nõus möisnike esindaja osavõtuga maakonnanõukogu tööst. Selle tõttu viibis ka 20.märtsi koosolekul vastu võetud otsuse - maanõunike kolleegiumi varade ja asjaajamise ülevõtmise täitmine. Alles septembrikuus valiti komisjon, kes pidi hakkama möisnike kolleegiumi, maapäeva ja konvendi materjale üle võtma[1].

Ei viidud ellu ka kümnetunnise tööpäeva nõuet ja teisi 20.märtsi koosolekul vastu võetud otsuseid. Selle tagajärjeks oli vastuolude teravnemine ühelt poolt talurahva ja teiselt poolt kodanliku täitevkomitee ja möisnikkonna vahel.

Revolutsiooniline liikumine maakonnas 1917.a. kevadel ja suvel

Ajutine Valitsus lahendas äärmiselt aeglaselt talurahva ja maaga seotud küsimusi. Alles 15.aprillil anti välja määrus teorendi asendamisest raharendiga, kuid möisnikele jäeti võimalused teorendi kasutamiseks varjatud kujul. Rahvas ootas aga maaküsimuse kaugelt radikaalsemat lahendust. Talupojad olid tüdinenud sõjast, rekvireerimistest, lõpmatuist küüdikohustusist. Eriti raskeks läks olukord kevadepoole, kui suurenes nõudmine hobuküütide järele kindlustuste ehitamisel Saaremaal ja Muhus.

---

1. "Saaremaa" nr.57, 2.septembril 1917.

Näiteks nõuti Kogula vallast märtsi teisel poolel keskmiselt 120 küüthobust iga päev söjalise tähtsusega vedudeks[1]. See aga käis vallale ilmselt üle jõu. Loona vallast nõuti küüte Sõrve, kaugusega kuni 70 km, millise vahemaa läbimiseks kulus koormaga mitu päeva. Selleks, et säilitada hobuseid kevadisteks põllutöödeks (härjad olid rekvireeritud juba söja alguses), hakkasid talupojad saboteerima küüdikohustuste täitmist. Ehkki vastuhakud toimusid stiihiliselt, organiseerimata, muutusid need niivõrd massiliseks, et süüdlasi hakati kindlustatud piirkonna ülema poolt karistama väljasaatmisega maakonnast kogu söjaks. Kodanlik täitevkomitee pöördus omakorda rahva poole üleskutsega aidata söda viia võidukale lõpule. "Kes annavad teile nõu mitte anda küüte ja nõuda söja lõpetamist," küsitakse üleskutses, "need on provokaatorid, kes on relvaks vaenlase käes."[2].

Nähes, et kodanlik täitevkomitee, see näiliselt demokraatlikel alustel valitud organ, ei mõtlegi rahva hädade leevendamiseks midagi ette võtta, pöördusid talupojad abi saamiseks vahetult söjaväeosade saadikute täitevkomiteede poole. Vastuseks kodanliku täitevkomitee koostööpoliitikale möisnikega asusid rentnikud ja külakehvikud vihatumaid möisnikke arreteerima. Söjaväeosade komiteede kaasabil arreteeriti aprilli algul Uuemõisa

---

1. SM, fond nr.7799, l. 57.

2. SM, fond nr.7799, l. 13.

möisnik parun Nolcken karistussalgale abi andmise eest 1905.aastal,Meedla möisa omanik Odert von Poll vabaduse kohta laitva avalduse tegemise eest ja Kõljala möisnik parun Buxhövden kui parun ja saksa päritoluga isik[1].

Klassivõitlus külas võttis üha teravamad vormid. Kuid see toimus stiihiliselt.Andis tunda kehvtalurahva ja maaproletariaadi poliitiline kogenematus ja organiseerimatus. Eriti teravalt avaldus see saartel,kus tööstusproletariaat praktiliselt puudus ja kus ei olnud ka bolševike parteiorganisatsiooni.

Märtsi-ja aprillikuu jooksul tugevnesid bolševike read nii ülevenemaalises kui ka üleeestilises mastaabis tunduvalt.18.märtsil hakkas Eestis "Pravda" eeskujul ilmuma bolševistlik ajaleht"Kiir" J.Anveldi toimetusel."Kiire" esimese numbri juhtkirjas hoiatati töötavat rahvast väära ettekujutuse eest,nagu oleks revolutsioonilise töölisklassi ja armee võitlus sisemise vaenlase vastu lõppenud."Vaadake,kuidas vana korra mädanenud toed,nii politseinikud kui tsensorid ja sandarmid endid uue korra kaitsjateks kauplevad ja kuidas Tönissonid ja Poskad neid seejuures toetavad.Kõige selle möte on selge: töölised ja soldatid võitsid kätte,meie,ühiskonna rööskkoor,jagame!"[2].

Bolševistliku ajakirjanduse ilmuma hakkamine soodustas töötavate hulkade poliitilise teadlikkuse tõusu ja oli tõukeks uute parteiorganisatsioonide kujunda-

---

1. SSOR Eestis, lk. 129.
2. "Kiir" nr.1, 18.märtsil 1917.

misele linnas ja maal.

3.aprillil saabus Venemaale Lenin, asudes kohe juhtima parteid ja selle keskhäälekandjat ajalehte "Pravda". 7.aprillil avaldati "Pravdas" Lenini Aprilliteesid, mis koosnesid 10 punktist ning sisaldasid vastuseid Venemaa kaasaegse olukorra kõige aktuaalsematele küsimustele.

Samal ajal, kui esseerid ja menševikud väitsid oma üleskutsetes, et revolutsioonitulekahju on lõppenud ja vana varemail algab uue elu ehitamine, kirjutas V.I.Lenin Aprilliteesides: "Käesoleva momendi iseärasus Venemaal seisab üleminekus revolutsiooni esimeselt etapilt, mis seetõttu, et proletariaat ei olnud küllalt teadlik ega organiseeritud, andis võimu kodanlusele, - revolutsiooni teisele etapile, mis peab andma võimu proletariaadi ja talurahva kõige kehvemate kihtide kätte."[1] See oli suund sotsialistlikule revolutsioonile.

Agraarsuhete valdkonnas seati teesides ülesandeks konfiskeerida kõik mõisamaad ja sel alusel natsionaliseerida kogu maa, anda maa kasutamise õigus talupoegade ja sulaste saadikute nõukogudele.

Lähtudes sellest, et võimu juures oli kodanlik Ajutine Valitsus, kes jätkas imperialistlikku röövsõda, püstitas V.I.Lenin oma teesides loosungi: "Mitte mingit toetust Ajutisele Valitsusele". Ta ei kutsunud viivitama-

---

1. V.I.Lenin, Teosed , 24. kd. Tallinn 1954, lk. 4.

ta kukutama Ajutist Valitsust, kellel oli tollal menševike ja esseeride poolt juhitavate nõukogude usaldus. Partei ülesanne seisis selles, et süstemaatilise selgitustööga, menševike ja esseeride kokkuleppepoliitika paljastamisega köita nõukogudes enamus.

V.I.Lenin esines Aprilliteesidega 4. ja 7.aprillil nõukogude ülevenemaalisest nõupidamisest osavõtnud delegaatidele. Saaremaalt viibis nimetatud nõupidamisel sõjaväeosade saadikute nõukogu täitevkomitee liige madrus-bolševik Seluhhin, kes esines nõukogu istungil ettekandega nõupidamisest ja Lenini esinemisest[1].

Eesti bolševike kõige pakilisemaks ülesandeks aprillikuus oli parteikonverentsi kokkukutsumine ja üleeestilise parteiorganisatsiooni loomine. Seda küsimust käsitles ka ajaleht "Kiir" 6.aprillil artiklis "Kindla korra loomine". Artiklis põhjendati parteikonverentsi kokkukutsumise vajadust ja märgiti, et "... enne konverentsi tulevad aga endised parteiorganisatsioonid tööle rakendada ja moodustada uusi".[2]

Käesoleva töö autoril ei läinud korda leida materjale VSDK(b)P organisatsiooni olemasolu kohta Saaremaal 1917.a. aprilli I pooles. Kindlustatud piirkonnas paiknevais sõjaväeosades oli rohkesti bolševikke - endisi töölisi, kes teenisid tehniliste maaväeosades ja madrustena laevadel, kuid ühtset organisatsiooni neil teada

---

1. M.Petrov, lk.69.

2. "Kiir" nr.10, 6.aprillil 1917.

olevail andmeil polnud. Aprillikuu keskpaiku tehakse algust parteiorganisatsiooni kujundamisega laiemail alustel.13.aprillil avaldas kohalik ajaleht üleskutse seltsimeestele astuda VSDTP grupi liikmeks, mille presiidium asub Kubermangu tn.30 autokomandos[1]. Alates sellest hakatakse VSDTP liikmete koosolekuid korraldama regulaarselt igas kuus. Bolševike mõju näitas kiiret tõusutendentsi nii väeosades kui ka piirkonna sõjaväeosade saadikute nõukogus. Kasvavat poolehoidu bolševikele püüdsid kodanlus ja kokkuleplased nentraliseerida partei laimamise ja bolševistliku ajakirjanduse leviku tõkestamisega, madruste ja soldatite hulgas. Et "Pravdat" madruste ja soldatite silmis maha teha, kutsus kindlustatud piirkonna ülem ja Saaremaal viibiv Riigiduuma liige Jevsejev Sõrves kokku sõjaväeosade miitingu, kus Svešnikov kutsus madruseid ja soldateid üles mitte lugema "Pravdat", kuna sealt ei leidvat töde. See teade naerdi miitingul ja hiljem ajakirjanduses madruste poolt välja. "Ta ütles, et "Pravdas" te ei leia töde," kirjutas madrus A.Dobrönin kohalikus ajalehes irooniliselt, "kuid ei öelnud, milliseid lehti meil lugeda, millised on õiglased. Tahaksime teada, milliseid ajalehti soovitab admiral Svešnikov meil lugeda."[2].

---

1. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.14, 13.aprillil 1917.

2. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.35, 1.juunil 1917.

Alates aprilli algusest süvenes kiiresti rahvahulkade rahulolematus jätkuva sõja ning majanduslike korratuste vastu. Armee ja töötav rahvas nõudsid sõja lõpetamist ning revolutsiooni põhiküsimuste lahendamist. Isegi kindlustatud piirkonna häälekandja püstitas rahu eest võitlemise, militarismi ikke hävitamise, 8-tunnilise tööpäeva seadusandliku kehtestamise ja kõigi rahvaste vendluse loosungid[1].

Rahvas sõjavastane meeleolu väljendus eriti kujukalt 1.mai pidustustel toimunud miitinguil ja rongkäikudel.

Kuressaares arutati 1.mai pühitsemise kava kahe täitevkomitee esimesel istungil 15.aprillil. Otsustati korraldada manifestatsioon, kutsuda rahvast ülesse kaunistama majad lippudega. Manifestatsioonist paluti osa võtma nii riigiasutuste kui ka eraettevõtete töötajaid. Töötati välja rongkäigu plaan: kogunemine turuplatsile, kust liigutakse mööda Lossi tänavat linnapargini ja edasi ringiga piki Tolli ja Kauba tänavat tagasi turuplatsile. Päeva sisustamiseks: lennudemonstratsioon linna kohal ja päevakohased köned[2].

"Kuressaares algas demonstratsioon kell 2 päeval rongikäiguga," kirjutas kohalik ajaleht, "sammuti korrapärastes ridades: kooliõpilased, organisatsioonide liikmed, garnisoni sõjaväelased oma ülematega, kaks muusikakoori

---

1. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.16, 18.aprillil 1917.

2. SM, fond nr.7799, l.23.

ja laulukoor, revolutsioonilised laulud liitsid mitmetuhandelise rahvahulga, mille kohal lehvisid rohkearvulised lipud, ühtseks suurepäraseks ja võimsaks jõuks. Pärast demonstratsiooni oli turul miiting. Vaimulik Pokrovski rääkis teemal: "Kevad - looduse rõõm, 1.mai proletariaadi rõõm." Bolševik Friedmani kõne teemaks oli: "Töölisklassi idee - üldrahvalik idee," pastor Rahamäel: "1.mai - rahva loova jõu püha". Esseeride grupi nimel võttis sõna praporštšik Kiprianets. Õhtul toimusid koolides ja klubides 1.mai peod[1].

1.maid pühitseti ka maal. Kihelkonnal ja Pöides toimusid rongikäigud revolutsiooniliste laulude ja punaste lippudega[2].

Seoses kevadiste põllutööde algusega aprillikuus, oli Saaremaal märgata mõisatööliste ja kehvtalurahva aktiivsuse tunduvat tõusu. Päevakorrale kerkisid töö tasustamise, tööpäeva pikkuse, lubatud maa saamise ja teised pakilised probleemid. Nende lahendamist oodati asjatult kodanlikult täitevkomiteelt. Siis pöörduti sõjaväeosade nõukogu täitevkomitee ja väeosade komiteede poole ning paljud keerdküsimused hakkasid töölistele soodsalt lahenema. Üheks huvitavaks mõisatööliste ja sõjaväeosade komiteede koostöö näiteks olid jüripäeva sündmused Kaarma vallas Randvere mõisas.

---

1. SM, fond nr.7799, l. 23.

"Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.17, 20.aprillil 1917.

2. J.Saat, Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul. Tallinn 1956, lk.47.(edaspidi:J.Saat)

Randvere möisnik Hahn oli tuntud oma ihnsuse ja tööliste halva kohtlemise poolest. Arvestades möisa paikneva väeosa soldatite komitee toetust, kutsuti energilisemate möisatööliste initsiatiivil kokku tööliste koosolek, kus otsustati möisnikule esitada nõudmine: tõsta ühe töölise hooajapalk (jüripäevast mihklipäevani) senise 20 vaka vilja asemel 40 vakale. Möisniku keeldumise korral otsustati tööle mitte enam minna, möis üle võtta ja ära jagada. Selleks pidi jääma kohale viljaseeme, tööhobused, vankrid ja põllutööriistad. Üheaegselt möisnikuga esitati sama nõudmine ka kodanlikule täitevkomiteele. Hahn keeldus töötasu tõstmast ja töölised hakkasid möisat üle võtma. Täitevkomiteel ei jäänud muud üle kui rahva nõudmistele järele anda. Möisa ülevõtmiseks moodustati maakomisjon, eesotsas möisa töölise Ann Korsarega[1].

24.aprillil avaldatud maakomitee protokollis öeldakse: "Kõik möisa varandus saab komitee poolt järele vaadatud. Möis peab seemne andma hinna eest, mis maakomitee määrab... Komitee palub kogu Saaremaa rahvast ühes nõus olla ja möisnike käest kõik maa ära võtta ja talupoegadele jagada."[2].

"Meid, maasaajaid, oli 75 perekonda," märgib oma mälestustes maakomitee liige A.Korsar, "hobust igaüks ei saanud, sest möisas oli ainult 28 tööhobust. Need loosi-

---

1. SM, fond nr.5859, lk. 3-4.

2. SM, fond nr.7799, l.15.

ti välja. Põldu said kõik võrdselt, igale perele 9 riia vakamaad. Karjamaad jäid ühte, heinamaa aga jaotasime hiljem. Otsustasime ka sügisel külvatud rukki ühte ära lõigata ja vili võrdselt ära jagada."[1].

Mõisamaade jaotamine vastas antud momendil kõige enam aastaid maanäljas olnud talurahva huvidele. Kahjuks ei leidnud randverelaste eeskuju 1917.aastal teistes mõisates järgimist, kuid mõisatööliste võitlus oma majandusliku olukorra parandamiseks jatkus ka järgnevate kuude jooksul.

Saaremaa mõisnikud püüdsid ka pärast Veebruarirevolutsiooni säilitada kõigi vahenditega oma feodaalseid eesõigusi, tehes näo, nagu poleks midagi muutunud. Ehkki elukallidus oli söja ajal tunduvalt tõusnud, ei tõstetud mõisatööliste palku, vaid püüti neist seoses põllumajandussaaduste hindade tunduva tõusuga vabaturul, veel viimane välja pigistada.

9.mail katkestasid Leisi valla Taaliku mõisa töölised külvitööd, nõudes mõisaomanikult endisest kõrgemat päevatasu. Selle asemel, et päevapalka tõsta, ähvardas parun töölisi mõisast minema kihutada, süüdistades neid ühtlasi mässamises, mida neile olevat õpetanud "meed vene koerad soldatid."[2].

Siis pöördusid töölised kirjaliku avaldusega sõjaväeosade saadikute nõukogu täitevkomitee poole.

---

1. SM, fond 5859, lk.5-6.

2. SM, fond 7799, l. 16.

"Möisas ei ole midagi muutunud, öeldakse selles, "tööpäev on endiselt 15 tundi pikk, endiselt söimab möisnik naistöölisi teoloomadeks ja märahobusteks, endiselt makstakse töö eest 25 kopikat päevas. Palume soldatite nõukogu täitevkomiteed olla vahendajaks meie ja möisniku vahel tööpäeva pikkuse ja töötasu suuruse kindlaksmääramisel.[1.]

Täitevkomitee saatiski mainitud kirja põhjal kohale oma esindajad, kes koostasid möisas kirjaliku kokkuleppe, nähtavasti esimese, millele möisaomanik Förster oli vastu oma tahtmist sunnitud alla kirjutama.

Lepingu punktid seisid alljärgnevas:

1)Töölised kohustuvad töötama möisas ajavahemikul 23.aprillist kuni 30.septembrini 80 päeva, keskmiselt kolm päeva nädalas.

2)Tööpäeva pikkuseks määratakse kindlaks 10 tundi.

3)Päevatasuks määratakse üks rubla.

4)Tasu ületöötundide eest 20 kopikat tunnis.

5)Töö eest, mida nõutakse aastas üle kindlaksmääratud päevade maksetakse kahekordselt.[2.]

Möisatöölised saavutasid sellega oma nõudmiste rahuldamise.Söjaväeosade saadikute nõukogu täitevkomitee ja soldatite ja madruste kohalikud komiteed näitasid end revolutsiooni saavutuste kaitsjatena, kelle seisukohti möisnikud ei saanud enam ignoreerida.

1.SM, fond 7799, l. 16-17.

2.SM, fond nr.7799, l.52.

Õhutades maatöölisi võitlusele vana korra pooldajate vastu ning soodustades seda võitlust igati, süvenes rahulolematus ka soldatite eneste hulgas. Üha laiemalt ilmnesid kindlustatud piirkonna garnisoni väeosade hulgas sõjavastased meeleolud. Need süvenesid eriti kiiresti pärast Miljukovi 18. aprilli nooti, milles teatati liitriikidele Ajutise Valitsuse otsusest viia sõda võidukale lõpule.

Saaremaal ja Muhus toimusid madruste ja soldatite protestikoosolekud, kus nõuti sõja lõpetamist, salalepingute avaldamist ning kogu võimu üleminekut soldatite saadikute nõukogude kätte[1].

Kindlustatud piirkonna bolševikud organiseerisid 21. mail miitingu ja madruste ja soldatite demonstratsiooni vana korra ajal ülekohtuselt ohvitseri haavamise pärast hukatud madrus Družinski haua juurde. Pärast miitingut liiguti linna tagasi revolutsioonilisi laule lauldes[2].

Maikuu keskel keeldus 425. Kargopoli jalaväepolk, kes ehitas Sõrve säärel rannakaitsepatareisid ja Mõntu sadamat, edasisest tööst Muhu väina kindlustatud piirkonnas. Selle ajendiks oli polgu ehitajate töö mitterahuldavaks tunnistamine. Nagu märkis kindlustatud piirkonna ehitusala insener Kokin oma ettekandes sõjaväeosade saadikute nõukogu täitevkomiteele oli soldatite töö produktiivsus ja töövõime langenud selle miinimumini, mille juures on võima-

---

1. M. Petrov, lk. 77.

2. "Saaremaa" nr. 35. 27. mail 1917.

tu juba igasugune töö. Kolme täitevkomitee ühisel istungil 24.mail moodustati asja uurimiseks segakomisjon, ühtlasi otsustati kasutusele võtta abinõud polgu tööle rakendamiseks juba järgmisel päeval.[1]

Maatööliste ja kehvtalurahva liikumine jäi Saaremaal nii kevadperioodil kui ka suvel ja sügisel organisatsiooniliselt nõrgale tasemele. Kui aprilli- ja maikuus pandi Eestis mandriosas bolševike, ehk nagu rahvas nimetas "kiiremeeste" juhtimisel kehvtalurahva ja maaproletariaadi organiseerimine kindlale alusele, jäi Saaremaa sellest nagu kõrvale. Maakonna esindajad ei võtnud osa ka 23. aprilli ja 21.-22. mai nõupidamistest Tallinnas. Seda põhjustasid esiteks halvad liiklusolud, teiseks mõisnike ja kodanluse tugev vastuseis ja kolmandaks maaproletariaadi teadlikkuse madal tase. Töölisajakirjanduse korrespondente oli Saaremaal vähe, maaproletariaadi elukorda kohapeal valgustasid töölisajalehtedes ainult üksikud artiklid[2]. Kodanluse häälekandja "Saaremaa" aga vaikis sellest targu. Kuid ka need üksikud kirjutised annavad Saaremaa maaproletariaadi päevaprobleemidest, võitlusest vana ja uue vahel ülevaatliku pildi. Nii kirjutatakse Muhust: "Mõned vanaaja võimumehed ajavad kanguse poliitikat.R.kihelkonna preester kiskus suurel reedel

---

1. SM, fond nr.7799, l.40.

2. "Kiir" avaldas 1917.a. märtsist septembrini ühe,"Tööline ei ühtegi" ja "Maatamees" ühe artikli.

kooliõpetaja rinnalt punase lindi ära, väites, et paastu ajal ei sobi punast linti kanda... Ühe kodanlasega läks mul äge vaidlus "Kiire" üle lahti. Ta püüdis mulle [illegible] tõendada, nagu oleks "Kiir" sakslaste ajaleht. Kes seda lehte loeb olevat tema silmis isamaa äraandja.

Kõik muhulased ei mõtle aga nii, et "Kiire"mehed igas asjas süüdi on.Tõsised töölised tunnistavad "Kiire" sihi täiesti õigeks. Keegi tähendas: Rahvas olla praegu alles liiga pime, et "Kiirest" võiks aru saada või midagi õppida. See on aga täiesti eksitus. "Kiires" pole sugugi niisuguseid kirjutusi, millest aru ei saaks. Kõige kenam on seda kodanlaste nutulaulu kuulata, kus nad "Kiirt" selles süüdistavad, et see rahva endiste "paremate" seltskonnategelaste, näiteks vallakirjutajate, vastu on umbusklikuks teinud. Soovitav oleks, et ka siia vahest mõned sotsiaaldemokraatlikud könemehed sõidavad, kes rahvale selgeks teeksid, kes need "Kiire" mehed õieti on ja mida nad nõuavad."[1].

Artiklis "Kuidas hirmuvalitsus rahvast piinab" kirjutatakse Kihelkonnalt: "Meie kodumaal on Kihelkonna üks sarnastest nurkadest, kuhu revolutsioonilaine veel ei ole ulatanud: Siin on praegu kõik vana viisi, siin teevad tsaariaegsed vallaametnikud ja sõjaväevõimud nõrkade vanakestega ja naistega, mis nad iganes tahavad. Siin ei ole veel mingeid vallakomiteesid ega organisatsioone

---

1. "Kiir" nr.62, 10(23) juunil 1917.

olemas, sest nooremad, arukamad ja ettevõtlikumad mehed on siin kõik kroonuteenistuses."[1].

Kuid muidugi mitte kõigis Saaremaa valdades ei olnud olukord nii masendav.

Mõisatöölistele ja kehvtalurahvale madruste ja soldatite poolt antav abi võitluses mõisnike vastu jätkus ka suvel ja sügisel. Eesti kodanlus ja kokkuleplased kurtsid ajalehtedes korduvalt, et vene madrused ja soldatid aitavad mõisasulastel organiseeruda mõisnike vastu ning organiseerivad klassivõitlust külas.[2].

See abi sai kindla organisatsioonilise aluse 20. ja 27.mail toimunud sõjaväeosade saadikute nõukogu täitevkomitee istungil.20.mail võttis täitevkomitee vastu bolševike ettepanekul otsuse tööliste ja talupoegade organiseerimise kohta. Bolševike juhtimisel loodi täitevkomitee organiseerimissektsioon, kes oli kohustatud talurahva organiseerimiseks samme astuma[3]. 27.mail kuulati ära Tallinna Nõukogu voliniku bolševik Johannes Uripea ettekanne talupoegade saadikute nõukogu moodustamisest. Kodanliku täitevkomitee esindaja M.Neps püüdis sellele vastu vaielda, väites et talupoegade organisatsioon Saaremaal eksisteerib ajutise maakonnanõukogu näol, kuid andis mõista, et sõjaväelaste, tööliste ja talupoega-

---

1. "Maatamees" nr.20, 3.(18.)septembril 1917.

2. J.Saat, lk. 136.

3. M.Petrov, lk. 151.

de saadikute nõukogu organiseerimiseks juba tehakse vastavaid samme[1]. Kuid selle organiseerimine jäigi ainult lubaduseks.

Maaproletariaadi väljaastumised aga jatkusid.

18.juunil moodustasid grupp Kogula ja Laimjala valla talupoegi Kuivastust saabunud 3 madruse kaasabil Laimjala vallakomitee ja nõudsid vallavalitsuse asjaajamise viivitamatut üleandmist. Komitee esimeheks oli Elene Umal. Madrused selgitasid talupoegadele, et karta pole midagi, sest vanadel kohtutel pole enam võimu ja ka puid raiuda ja heina niita võib nüüd vabalt[2].

Muhu pastor Meeri teatas septembri algul Muhu väina kindlustatud piirkonna ülemale, et "siin need popsimaatükkide rentijad, kes pooldavad bolševikke, nende hulka kuulub ka üks 36. patarei madrus Simeon Savönkov, omastasid minu äraolekul minu karjamaa ja ühe põllu ega ole seniajani selle eest midagi maksnud, mõned rentnikud aga ei maksa renti[3].

Saaremaa talurahva ja mõisatööliste organiseerimine-lülitamine üle-eestilisesse organisatsiooni sai teoks alles septembris-oktoobris. 29.septembril toimus Tallinnas Töölistemajas Saaremaa maatameeste koosolek 200 inimese osavõtul. Organiseerimiskomisjoni valiti Valtin, Roos,

---

1. "Известия Моонзундской Укрепленной Позиции" nr.36, 6.juunil 1917.

2. ORKA, f.R-1393, nim.1,s.-ü. 38, l.162.

3. M.Petrov, lk. 150.

A.Pruul, Raud, Siinor, J.Pruul, A.Jõeaar. Bolševik J.Uri-pea valgustas praegust Saaremaa olukorda, mis sugugi Venemaa vabariigi kohane ei ole[1]. Kuna aga Saaremaale tungisid samal päeval imperialistliku Saksamaa väed, siis teated maatameeste konverentsi tulemustest, enam kodusaarele ei jõudnud.

Bolševike partei organisatsiooni tugevnemine ja selle mõju laienemine Saaremaal

3.juunil toimus Kuressaares, rahvaklubis VSDT(B)P liikmete koosolek, kus ettekandega komitee tegevusest esines sm.Samson. Üheks tähtsamaks küsimuseks oli kohtadel laiema organisatsiooni loomine. Selleks otsustati korraldada perioodiliselt liikmete üldkoosolekuid organisatsiooniliste küsimuste arutamiseks, samuti avalikke koosolekuid, kusjuures komiteega tihedama sideme loomiseks organiseeritakse keskusest liiga kaugel asuvais väeosades rajoonikomiteed ja allrajoonid[2]. Koosolek püstitas loosungi "massidesse" ja seadis parteitöö laiemale organisatsioonilisele alusele.

Juuni- ja juulikuus viiakse sõjaväeosade saadikute nõukogus bolševike nõudmisel läbi sisulised muudatused. Seninise nõukogu reorganiseeritakse Muhu väina

---

1. "Maatamees" nr.28, 3.oktoobril 1917.
2. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.40, 15.juunil 1917.

Kindlustatud Piirkonna Söjaväelaste ja Tööliste Saadikute Nõukoguks. Praktiliselt tähendasid muudatused seda, et Muhu väina kindlustatud Piirkonna Ehituse Kesktäitevkomitee saatis söjaväeosade saadikute nõukogusse oma saadikud, samuti valiti ehitajate esindajad ka nõukogu täitevkomiteesse. Samaaegselt toimunud ümbervalimistel suurenes nõukogus bolševike mõju. Poliitiliste vahekordade selgitamiseks nõukogus ja piirjoone tõmbamiseks bolševike ja väikekodanlike parteide vahele, asuti seal bolševike fraktsiooni loomisele. See teostus nõukogu 8. konverentsil, 1.juulil[1].

Toimus ka nõukogu häälekandja redaktsioonikolleegiumi ümbervalimine ja täiendamine bolševikega[2]. Ajalehe nimetus muudeti ümber vastavalt muudatustele nõukogus[3].

16.-23.juunini toimus Petrogradis VSDT(b)P ülevenemaaline rinde ja tagala söjaväeorganisatsioonide konverents. Konverents tegi kokkuvõtte tehtud tööst söjaväes ja laevastikus ning suunas parteiorganisatsioone sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamisele. Konverents püstitas söjaväe- ja laevastikuorganisatsioonide ette

---

1. "Известия Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.49, 6.juulil 1917.

2. Samas nr.34, 1.juunil 1917.

3. Alates 6.juulist " Известия Совета Войнских и Рабочих Депутатов Моонзундской Укреплённой Позиции"

ülesande "valmistada köige energilisemalt proletariaadi ja revolutsioonilise sõjaväe jõudusid igakülgselt ette uueks revolutsioonietapiks."[1].

Keskses kohas konverentsi töös olid V.I.Lenini ettekanded käesolevast momendist ja agraarküsimusest. Ettekandjad kohtadelt aga rääkisid sellest,mida bolševikud on teinud kommunistliku partei mõju kasvuks madruste ja soldatite hulgas.Muhu väina kindlustatud piirkonna väeosade delegaat madrus Samajev teatas konverentsil,et partei liikmete arv suureneb pidevalt[2].Ainuüksi juunikuu ühe nädala jooksul võeti kindlustatud piirkonnas parteisse vastu üle 1oo inimese.Eestis asuvad madrused ja soldatid ei avalda usaldust Ajutisele Valitsusele.Bolševike mõju avaldub köigis rajoonikomiteedes,kuhu on saadetud partei liikmed.Rajooni- ja allrajoonikomiteed on loodud köigis Muhu väina kindlustatud piirkonna mere- ja maaväeosades[3].

14.juulil oli ette nähtud Samajevi esinemine bolševike koosolekul Kuressaares,Salong klubis ettekandega konverentsi tööst ja vastu võetud otsustest[4].

---

1. NLKP kongresside,konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn 1956. lk.357.
2. M.Petrov,lk. 12o
3. Sealsamas.
4. "Известия Совета Войнских и Рабочих Депутатов Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.52, 13.juulil 1917.

Pärast konverentsi hakkas bolševike mõju sõjaväeosade saadikute nõukogus kiiresti kasvama. Juuli lõpul oli seal juba 30 bolševikku[1]. Augustis teatasid Muhu väina kindlustatud piirkonna bolševikud oma kirjas partei Keskkomiteele, et "15.augustiks oli parteis 650 liiget. Iga päev registreeritakse meie parteisse keskmiselt 15 inimest. Rajoonides ning mõnedes roodudes on olemas kohalikud parteirakukesed. Delegaatide koosolekud toimuvad iga kahe nädala tagant, garnisonikoosolekud aga toimuvad igaX nädal Kuressaares. Parteis on organiseeritud agitaatorite grupid."[2].

1917.aasta septembris peeti Kuressaares Muhu väina kindlustatud piirkonna bolševike esimene konverents. Parteis oli siis juba üle 700 liikme[3].

Kui bolševike mõju väeosades näitas pidevat tõusutendentsi, siis side ümbruskonna elanikega oli väeosade komiteedel nõrk. Vähe tehti poliitilist selgitustööd maaelanikkonna hulgas. Kindlustatud piirkonna bolševike organisatsioonil puudus side ka VSDT(b)P Põhja-Balti Bürooga. Seetõttu oli Saaremaa 1917.a. suvel parteipoliitiliselt üheks mahajäänumaks maakonnaks Eestis.

X X X

---

1. "Известия Совета Войнских иРабочих Депутатов Моонзундской Укреплённой Позиции" nr.61, 3.augustil 1917.
2. Переписка секретариата ЦК с местными партийными организациями.Сборник документов,март-октябр 1917,Москва 1957, стр.444.
3. M.Petrov, lk.120.

Bolševike energiline tegevus oma parteiorganisatsiooni loomisel ja tugevdamisel ning nende mõju kasv massides aktiviseeris ka väikekodanlust ja kodanlust oma poliitiliste parteide loomisele.

29.aprillil toimus Kuressaares rahvaklubis esseeride kohaliku parteiorganisatsiooni loomise koosolek[1.], 18.juunil kodanluse partei Eesti Talurahva Liidu ja veidi hiljem Eesti Maarahva Liidu asutamine[2.].Juuni lõpul ümbervalitud maakonnanõukogus olid enamuses Eesti Maarahva Liidu pooldajad ehk "maaliitlased" eesotsas Ivan Külaotsa ja Sergei Kadarikuga[3.].

Selleks,et maakonnanõukogule anda laiemat kandvust ja rõhutada selle demokraatlikkust,jaotati maakonnanõukogu liikmed vastavalt tol ajal laialt kasutatud mõisteile "maaga meesteks",s.o. maakodanluse esindajaiks ja "maata meesteks",s.o.maaproletariaadi esindajaiks.Nii oli uues maakonnanõukogus 9 maata meest ja 6 maaga meest.

Saaremaal nimetati "maatameesteks" tavaliselt maata ja vähese maaga talupoegi.Kuid sõna "maatamees" ei väljendanud küllalt selgesti objekti klassikuuluvust,sest maatamees võis olla nii sulane,vabadik,kui ka mölder, kooliõpetaja,vallakirjutaja,kaupmees, s.o. nii rikas

---

1.SM, fond nr.7799,l.53.
2."Saaremaa" nr. 42, 21.juunil 1917.
3.SM,fond nr.78o5, lk. 13.
4."Saaremaa" nr. 44, 28.juunil 1917.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

kui ka vaene. Kodanlus Žongleeris osavalt "maatamehe" nimetusega, püüdes niiviisi tumestada masside poliitilist teadlikkust. Tegelikult ei olnud uues maakonnanõukogus ühtegi päris maata meest.

Oma tegevuses toetus kodanlik maakonnanõukogu ja maavalitsus kindlustatud piirkonna sõjaväeosade ja tööliste nõukogu esseerlikule enamusele, millega saavutati paljudes küsimustes kokkulepe ja üksteisemõistmine[1].

Kornilovi vandenõu purustamine

Juulisündmused Petrogradis tähistasid võimu üleminekut kodanlusele, kes esseeride ja mõisnike nõusolekul valmistus kehtestama avaliku sõjaväelise diktatuuri režiimi. Lõppes kaksikvõimu ja koos sellega ka revolutsiooni rahuliku arengu periood.

26.juulist kuni 3.augustini toimus Petrogradis partei VI kongress, mis võttis kursi relvastatud ülestõusule. 12.augustil avaldati kongressi nimel VSDT(b)P manifest kogu Venemaa töörahvale, kõigile töölistele, soldatitele ja talupoegadele. Selles kutsuti üles bolševike partei lipu all valmistuma otsustavaks võitluseks kodanluse vastu.

Kontrrevolutsioonile sai selgeks, et oma plaane võib ta ellu viia ainult relvastatud jõuga. Kodanlus otsustas rahvale peale sundida kodusõja. 21.augustil

---

1. SM, fond nr.7799, l. 22.

andis kindral Kornilov varem välja töötatud plaani kohaselt ära Riia,selleks et avada sakslastele tee Petrogradi juurde.25.augustil suunas Kornilov oma kontrrevolutsioonilised sõjaväed Petrogradi peale.Partei Keskkomitee kutsus töölisi ja soldateid üles osutama kontrrevolutsioonile aktiivsat relvastatud vastupanu.

29.augustil saatis Eestimaa Nõukogu Täidesaatev Komitee Muhu Väina Kindlustatud Piirkonna Tööliste ja Sõjaväeosade Saadikute Nõukogule telegrammi,milles teatati,et kindral Kornilov on organiseerinud peakorteris kontrrevolutsioonilise vandenõu,nõuab võimu üleminekut endale ja saadab Petrogradi peale mitu ingušside ja tšerkesside diviisi[1].

Kontrrevolutsiooni vältimiseks kohapeal soovitab Eestimaa Nõukogu Täidesaatev Komitee järgmisi abinõusid: 1)sisse seada range kontroll telegraafi ja telefoni üle; 2)mitte lasta läbi peakorterist saadetud reeturitest kindralite Kornilovi ja Lukomski telegramme ja mitte neid täita;3)sisse seada kontroll sõjaväe- ja tsiviilvõimude tegevuse üle;4)arreteerida ilmsed kontrrevolutsionäärid; 5)organiseerida väeosad revolutsiooni kaitsele;6)informeerida elanikkonda toimunust,kutsudes teda üles säilitama rahu ja kaitsma revolutsioonilisi demokraatlikke organisatsioone; 7)sulgeda kontrrevolutsioonilist vandenõu toetavad ajalehed[2].

---

[1]. SSOR Eestis, lk. 300.

[2]. Sealsamas

Seoses olukorra halvenemisega rinde põhjaosas moodustati juba augusti algul kindlustatud piirkonna nõukogu täitevkomitee juurde 5-liikmeline kaitsekomisjon - sõjarevolutsioonibüroo, koosseisus: Prilipko, Agafonov, Anson, Šeluhhin ja Sergejev[1].

Saanud Tallinna Nõukogu telegrammi tegi sõjarevolutsioonibüroo selle viivitamatult teatavaks kõigile kindlustatud piirkonna sõjaväekomiteedele, kohustades komiteesid rangelt jälgima selle täitmist[2].

Üle maakonna veeres ulatuslik protestilaine Kornilovi avantüüri vastu. 29.augustil võeti 425. Kargopoli jalaväepolgu esindajate üldkoosolekul vastu otsus nõuda kindral Kornilovi ja tema mõttekaaslaste viivitamatut vangistamist[3].

3.septembril toimus Maasi vallas rahvakoosolek, kus võeti vastu otsus maakorralduse asjus. Muuhulgas oli kõne all ka aktiivse poliitilise momendi küsimus, milles Kornilovi väljaastumine teravalt hukka mõisteti[4].

5.septembril oli Kuressaares VSDT(b)P Kures-

---

1. "Известия Совета Войнских и Рабочих Депутатов Моонзундской Укреплённой Позиции"
nr.64, 1o.augustil 1917.

2. "Известия Совета Войнских и Рабочих депутатв Моонзундской Укрепленной Позиции"
nr.73, 2.septembril 1917.

3. Samas.

4. SSOR Eestis, lk. 313.

saare rajooni üldkoosolek, kus võeti vastu resolutsioon käesoleva poliitilise momendi küsimuses[1]. Resolutsioonis märgiti:

1)VSDT(b)P üldkoosolek, arutanud läbi käesoleva silmapilgu küsimused, pidades olukorda revolutsioonile väga ähvardavaks ja ontlikuks, paneb kogu süü tekkinud olukorra eest Ajutisele Valitsusele, tema kokkuleplusele kodanlusega. VSDT(b)P üldkoosolek nõuab, et tuleb teha lõpp kontrrevolutsiooniliste elementide kokkuleppimisele ja anda viivitamatult rahvakohtu alla kindral Kornilov ja kõik vabanduse ja revolutsiooni vastasest vandenõust osavõtnud isikud.

2)Nõuame surmanuhtluse kaotamist, revolutsiooniliste tööliste ja soldatite ning nende juhtide viivitamatut vabastamist vanglatest, söna-, trüki- ja koosolekute vabaduse jaluleseadmist.

3)Leiame, et meie maad ja revolutsiooni võib päästa ainult võimu üleminek tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude revolutsiooniliste organite kätte; ainult niisugune võim, kes oma tegevuses toetub tööliste, talupoegade ja soldatite revolutsioonilistele organisatsioonidele, viib meie maa välja ummikust.

4) Nõuame, et viivitamatult kutsutaks kokku Asutav Kogu ja võetaks tarvitusele kõik abinõud rahu kaitseks.

5) Nõuame kõigi tööliste relvastamist.

---

1. SSOR Eestis,lk. 317.

6)Protesteerime ajalehtede "Rabotši" ja "Novaja Žizn" sulgemise kohta.

7) Protesteerime vana korra käsilaste vabastamise ja kontrrevolutsionääride välismaale väljasaatmise vastu, sest see annab neile võimaluse vabalt öönestada demokraatlikku vabariiki Venemaal. Me nõuame eranditult kõigi vabaduse ja revolutsiooni vastu võitlevate vandenõulaste vanglasse heitmist ja paneme Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Kesktäidesaatvale Komiteele ette tegutseda selles küsimuses otsustavalt, kuna talle kuulub kindlalt revolutsioonilise proletariaadi, talupoegade, soldatite ja tööliste toetus[1].

Bolševikel läks korda mobiliseerida töötava rahva hulki revolutsiooni kaitseks ja Kornilovi vandenõu purustati. Aktiivselt astus kornilovluse vastu välja ka Muhu väina kindlustatud piirkonna nõukogu. Kuid kornilovluse purustamine ei tähendanud veel kontrrevolutsiooni hädaohu lõplikku möödumist. Ajutine Valitsus ja konttrevolutsioonniline väejuhatus otsustasid revolutsioonilise liikumise mahasurumisel minna veelgi kaugemale - Petrogradi loovutamisele sakslastele. Üheks lüliks selles oli Saaremaa ja teiste Väinamere saarte loovutamine sakslastele 1917.a. oktoobrikuus.

---

1. SSOR Eestis, lk. 317-318.

III Peatükk

Lahingud Lääne-Eesti saarestikus

Seoses sõjaliste ebaõnnestumistega rinde põhjaosas olid Vene väed sunnitud 1915.aasta suveks maha jätma Liibavi, Vindavi ja Miitavi ning suutsid alles Riia lähistel seisma panna Saksa armee pealetungi. Rinde lähenemine Daugavale ähvardas haarata vahetu sõjategevuse tsooni Riia lahte ja Lääne-Eesti saarestikku.

Arvestades tekkinud olukorda, oli Vene väejuhatus sunnitud tugevdama oma merejõudusid saarte rajoonis, et vajaduse korral lüüa tagasi Saksa laevastiku võimalikud sissetungikatsed Riia lahte.

Vaenlase esimesed katsed 1915.aasta augustis Irbeni väina kaudu Daugava suudmesse läbi murda lõppesid ebaõnnestumisega. Saksa väejuhatus veendus, et ülevõimu saavutamine Riia lahes on võimatu vähemalt niikaua, kuni Lääne-Eesti saared on venelaste valduses.

1916.aasta jooksul ja ka 1917.aastal osutasid Lääne-Eesti saarestiku ajutistes mereväebaasides baseeruvad laevastiku üksused olulist abi vägedele Daugava suudme piirkonnas. Aktiivselt toetasid maavägede tegevust samas rajoonis Saaremaa lennuväljadel baseeruvad vesilennukid nii vaenlase positsioonide pommitamisel kui ka

luureandmete kogumisel sakslaste Kuramaal asuvate väeosade kohta.

Alates 1917.aasta kevadest intensiivistus saksa õhujõudude tegevus Lääne-Eesti saarestikus. Peaaegu iga päev sooritasid vaenlase lennukid luure ja pommituslende Saaremaa kohal, tehes kindlaks rannakaitsepatareide asukohad ja häirides pideva pommitamisega töid patareide ehitamisel[1]. 18.juulil ilmusid vaenlase lennukid seitsmel korral mitmesugustes rannikupunktides Saaremaa kohale, visates alla pomme Mõntu ja Kuressaare juures.[2] 26.augustil viskasid vaenlase lennukid Sääre patareidele 40 pommi[3].

Kuid Saksa lennukid ei pommitanud ainult sõjalisi objekte. Nad sooritasid terroriseerivaid lende ka asulate kohale. Nii pommitas Wehrmachti tunnusmärkidega "iselendaja" pühapäeval, 20. augustil jalutajaid Kuressaare linnapargis, kus juures sai surma ja haavata mitu kohalikku elanikku[4].

1917.aasta septembris töötas Saksa kindralstaap välja konkreetse plaani Lääne-Eesti saarestiku vallutamiseks. Saarte vallutamine olnuks nn."Albioni" plaani realiseerimise esimeseks etapiks. Sellele pidi järgnema teine ja kolmas etapp kuni Petrogradi vallutamiseni.

---

1. ORKA, fond R-1303, nim. 1, s.-ü. 6, l.11

2. "Maatamees" nr.4, 22.juulil 1917.

3. "Maatamees" nr.20, 3.septembril 1917.

4. SM, fond nr.7805, lk. 21.

Plaan oli iseenesest lihtne murda läbi venelaste siinsest kaitseliinist, mis pidi võimaldama korraga sisse tungida nii Riia kui ka Soome lahte, hävitada Vene laevastik Baltikumis ning vallutada Kroonlinn ja Petrograd.

Selle operatsiooni läbiviimiseks olid 1917.aasta sügisel olemas soodsad eeltingimused. Esiteks olukord Venemaal. Kontrrevolutsiooniline Ajutine Valitsus oli kartuses kasvava revolutsiooniohu ees valmis ükskõik milliseks kompromissiks saksa, inglise-ameerika ja prantsuse imperialistidega, et aga ainult peatada teda ähvardavat ohtu. Mindi kuni otsese äraandmise teele - tähtsamate keskuste loovutamiseni vaenlasele.

Mitte vähem huvitatud revolutsioonilise liikumise mahasurumisest polnud Venemaa liitlased. Balti- ja Põhja meres asuvad Inglise laevastiku üksused asusid täielikus tegevusetuses ega seganud Saksa merejõudude kontsentreerumist Liibavi, ega nende operatsioone Balti laevastiku vastu. Sellega aitasid inglased kaasa Lääne-Eesti saarestiku vallutamisele. Oma kirjas Piiteri linnakonverentsile märkis V.I.Lenin: "Kas ei tõesta Inglise laevastiku täielik tegevusetus üldse, samuti ka Inglise allveelaevade täielik tegevusetus Saaremaa vallutamisel sakslaste poolt, seoses valitsuse plaanidega Piiterist Moskvasse üle kolida, et vene ja inglise imperialistide vahel, Kerenski ja inglise-prantsuse kapitalistide vahel on sõlmitud vandenõu Piiteri loovutamiseks sakslastele

ja Vene revolutsiooni kägistamiseks sel teel? Ma arvan, et töestab."[1].

1917.aastaks olid keiserliku Saksamaa materiaalsed ja inimressursid pöhiliselt ammendatud.Maal arenes massiline söjavastane liikumine.Revolutsiooniline liikumine haaras ka söjaväe ja laevastiku.1917.aasta sügisel puhkes söjasadamas Wilhelmshafenis seisvail söjalaevadel ülestöus.See suruti küll maha,kuid käärimine laevastikus tekitas valitsevais ringkondades rahutust.Vaagides olukorra tösidust,tuli söjaväe ülemjuhatus möttele,et laevastiku suurema eduka operatsiooni korral on võimalik madruste mötteid revolutsioonist eemale kiskuda.

Esimeseks suuremaks operatsiooniks pidigi saama Lääne-Eesti saarestiku vallutamine.

Saarestiku vallutamiseks ette nähtud jöud koondati juba septembri keskpaiku Liibavi sadamasse.Operatsiooni üldjuhiks määrati viitseadmiral Schmidt.Üksuse koosseisu lülitati peaaegu kaks kolmandikku kogu Saksamaa söjalaevastikust.Selles oli üle 3oo söja- ja abilaeva,nende hulgas 1o liinilaeva,1o ristlejat,56 eskaadri miiniristlejat,67 miiniristlejat,6 allveelaeva,37 miinilaeva, 68 kaatrit-traalerit,33 abilaeva ja 21 transportlaeva, veeväljasurvega kokku 15o ooo tonni[2].

---

1. V.I.Lenin,Teosed, 26.kd., Tallinn 1954, lk. 12o.

2. А.С.Пухов,Моонзундское сражение, 1957, lk.38 (edaspidi: А.С.Пухов)

Saarte vallutamiseks formeeriti spetsiaalne dessantkorpus jalaväekindral von Katheni juhtimisel. Korpuses oli 25 000 sõdurit ja ohvitseri (42. ja 77. jalaväediviis, 2.jalgratturbrigaad), varustuses 8500 hobust, 2500 veokit, 40 kahurit, 85 miinipildujat ja 250 kuulipildujat. Korpuse tegevust pidid toetama viis lennueskadrilli kokku üle 100 lennukiga[1].

Millised jõud oli sellele vastu seada Lääne-Eesti saarestiku kaitsjail? Saarestiku kaitsel oli kahtlemata kõige suurem tähtsus Saaremaal ja Muhu saarel, Saaremaa rannakaitse koosnes kolmest patareist Sõrve poolsaare lõunatipus. Need kaitsesid sissepääsu Riia lahte läbi Irbeni väina. Saaremaa põhjarannikul asuvad Undva ja Ninase patareid kaitsesid sissepääsu sügavamasse Tagalahte, Võiküla ja Pädaste patareid Muhu saarel kontrollisid läbipääsu Suurest väinast. Kokku asus Saaremaa ja Muhu rannikul 7 patareid 29 kahuriga[2].

Saartel paiknesid 107. ja 118. diviisi osad ning umbes tuhat piirivalve ja väiksemate eriväeosade võitlejat. Nimetatud garnisoni käsutuses oli 60 välikahurit ja 140 kuulipildujat[3].

Õhust kaitsesid Saaremaad 30 lennukit, mis baseerusid Läbaras (Sõrve poolsaarel), Kuressaare lähedal ja

---

1. А.С.Пухов, lk. 39.

2. А.И.Матвеев, В боях за Моонзунд, lk.46.(edaspidi: А.И.Матвеев)

3. Sealsamas.

Kihelkonnal Papisaares asuvail lennuväljadel. Merejõudude koosseisus oli 2 vananenud tüüpi liinilaeva "Graždanin" ja "Slava" 2 soomusristlejat "Admiral Makrov" ja "Diana", ristleja "Bajan", 12 eskaadrimiiniristlejat, 16 miiniristlejat, 3 allveelaeva, 3 kahuripaati ja rida väiksemaid söja- ja abilaevu[1].

Riia lahes baseeruvad laevad allusid viitseadmiral Bahhirevi ülemjuhatusele, maavägi kontradmiral Svešnikovile. Mölemad admiralid olid reaktsiooniliselt meelestatud ja mötlesid vähe saarte kaitsele.

Sakslased olid niisiis suutnud luua tunduva ülekaalu elavjõus ja tehnikas ja see pidi neile tagama kindla edu eelseisvais operatsioonides. Peale selle olid kohalikud möisnikud ja pastorid suutnud saartel organiseerida ulatusliku spionaaživörgu. Nende abiga olid sakslased endale saanud täpse ülevaate rannakindlustustest ja saarestikku ümbritsevaist miiniväljadest. Admiral Svešnikov aga soosis ilmselt paruneid. Kui revolutsioonilised madrused tegid Svešnikovile ettepaneku möisnike saartelt väljasaatmise kohta, vastas admiral: "See on minu asi."[2].

Olukord oli tösine. Revolutsioonilise Petrogradi ja Kroonlinna kohale kerkis välisoht. VSDT(b)P Keskkomitee arvestas seda ja vöttis tervitusele konkreetsed abinöud , et takistada Saksa laevastikul Soome lahte läbi murdmast. Balti laevastiku pöhilistesse baasidesse

---

1. А.И. Матвеев, lk. 46–47.

2. А.С.Пухов, lk. 42.

Kroonlinna,Helsingi ja Tallinna saadeti Keskkomitee volinikud.

1917.aasta sügiseks olid Balti Laevastiku Keskkomitee (Tsentrobalti) poolt juhitavad polgu- ja laevakomiteed 90% ulatuses bolševike mõju all.Septembri esimestel päevadel moodustati Riia lahe merejõudude esindajate nõupidamisel Riia Lahe Merejõudude Komitee,mis allus Tsentrobaltile.Selle eesmärgiks oli kindlustada kontroll juhtkonna tegevuse üle,hoida madrused kursis jooksvate poliitiliste sündmustega,agitatsiooni-ja propagandatöö läbiviimine,võitlus spionaažiga ning majandusküsimused.Komitee asus liinilaeval "Slava"[1].

Bolševike selgitustöö tagajärjel suurenes laevastikus revolutsiooniline võitlusvaim,hõlmates üha enam meremehi.3.septembril avaldas ajaleht "Izvestija Revelskago Sovjeta Rabotših i Voinskih Deputatov" miiniristleja "Grom" parteikollektiivi sekretäri Nikolai Solovjovi artikli:"Ennem sureme rõhutud klasside vabaduse nimel,kui et alistume saksa imperialistidele..."kirjutatakse selles. "Meile on kallis kättevõidetud vabadus,mille eest seisame viimse hingetõmbeni....Meid ei kohuta kontrrevolutsioonilised ja mustad jõud...Balti laevastik seisab alati oma ülesannete kõrgusel ja näitab,kuidas kaitsta saavutatud vabadust."[2].

---

1. А.С.Пухов, lk.22.

2. Sealsamas lk.24.

25.septembril algas Helsingis jahil "Poljarnaja Zvezda" Balti laevastiku meremeeste II kongress. Selle eesmärgiks oli kontrollida meremeeste valmisolekut relvastatud ülestõusuks.

Kongress toimus ärevas õhkkonnas, mida ühelt poolt iseloomustas revolutsioonilise situatsiooni kiire teravnemine maal, ja teiselt poolt sotsialistlikku revolutsiooni ähvardav hädaoht "teise korniilovluse" näol, mida valmistati ette imperialistlike riikide poolt.

29.septembril sai kongressil teatavaks Saksa vägede kallaletung Lääne-Eesti saarestikule. Sellest alates muutus kongress põhiliselt lahingut juhtivaks staabiks.Selleks, et tugevdada kontrolli laevastiku juhtiva koosseisu tegevuse üle kinnitas kongress laevastikus valitavate komissaride instituudi ja vastava instruktsiooni, mis andis komissaaridele laialdased volitused. Valitavate komissaride kohad kinnitati köikidele laevadele, kaldaüksustele ja laevastiku staabi juurde.

Ülalnimetatud otsusel oli suur tähtsus vastulöögi andmisel Saksa laevastikule Lääne-Eesti saarestiku piirkonnas, see soodustas Balti laevastiku edasist revolutsioonilist demokratiseerimist ja andis tegelikult kogu võimu laevastikus Tsentrobalti ja laevakomiteede kätte.

Vastavalt kongressi otsusele saadeti kiiremas korras söjategevuse piirkonda - laevade ja kaldaüksus-

tesse kohapeal valitud komissarid.Admiral Sveśnikovi juurde madrus Jevgeni Višnjevski,liinilaeva "Slava" komissariks laevakomitee esimees Nikolai Zujev,Riia lahe merejõudude juhataja juurde madrus Libert[1].

Ööl vastu 29.septembrit lahkusid Liibavist saarte vallutamiseks ette nähtud dessantjõud.Dessant oli plaanitud läbi viia kolmes eśelonis,kusjuures põhilised jõud olid ette nähtud maandada teises ja kolmandas eśelonis.

Peajõud kavatseti maandada 29.septembri varahommikul Saaremaa põhjarannikul Tagalahes,abiväed Pammana poolsaarel.

Kell 6 hommikul algas dessandi maandamine.Maandumisrajooni kaitsesid 425. ja 426.jalaväepolgu osad.Kuid nende jõud olid liialt nõrgad selleks,et dessant tagasi merre paisata.Pealegi sundisid vaenlase sõjalaevad oma tulega Undva ja Ninase patareid varsti vaikima. Keskpäevaks tõmbusid polgud raskeid kaotusi kandes tagasi Võhma-Küdema-Odalätsi-Pidula joonele.

Juba alates dessandi algusest oli Vene vägede lahingutegevus osaliselt halvatud,kuna side üksikute väeosade vahel,samuti ka polkude ja Kuressaares asuva staabi vahel katkes.Admiral Sveśnikov ja tema staabiülem kapten Reek istusid Kuressaares täielikus teadmatuses kuni õhtuni,sest sidet ju eelpositsiooniga polnud. Õhtupoolikul aga sõitsid ülemad transportlaeval "Elba"

---

1. А.С.Пухов, lk.38

esialgu Roomassaarest Kuivastusse ja sealt miiniristlejal edasi Haapsallu.Samal ajal lasi[K]s lahinguväljalt jalga ka allveelaevade divisjoni juhataja admiral Vladislavtsev.

Saari kaitsvad väed olid jäetud saatuse hooleks. Sellega seoses kirjutas V.I.Lenin:"Södivad kangelaslikud madrused,kuid see ei takistanud kaht admirali Saaremaa vallutamise eel jalga laskmast.Faktid töestavad,et admiralid on vöimelised reetma mitte halvemini kui Kornilov. See aga,et peakorter on reformeerimata,et söjaväe juhtkond on korniilovlik,on vaieldamatu fakt."[1].

Teisel päeval pärast Sveşnikovi deserteerimist anti kindlustatud piirkonna väeosade juhtimine üle Balti laevastiku maavägede juhatajale kindral Henriksonile.[2].

Koos dessandi maale saatmisega vötsid Saksa laevastiku üksused ette katseid tungida läbi Soela väina Väinamerre,et anda hoop seal baseeruvaile Balti laevastiku söjalaevadele.Sellel eesmärgil püüdsid sakslased mitmel korral atakeerida Vene laevu,kuid löödi tagasi,kusjuures viidi rivist välja kaks vaenlase miiniristlejat[3].Saksa miinilaevade atakid olid vaid eellooks Väinameres

---

1.V.I.Lenin,Teosed,26.kd.,Tallinn 1954, lk.173.

2. А.С.Пухов, lk. 49.

mitu päeva kestnud merelahingule, mida mõlemalt poolt peeti suure ägeduse ja visadusega. Sakslased lootsid anda seal Balti laevastikule otsustavat hoopi, et avada endale tee Soome lahte ja Petrogradi lähistele. Seepärast oli lahingul Väinameres otsustav tähtsus kogu operatsiooni seisukohalt.

Pammana poolsaarel maandatud vaenlase jalgratturite brigaadi osad jõudsid 29.septembril juba kella 18.00 paiku Orissaare lähistele, ähvardades läbi löigata Saare- ja Muhumaad ühendavat tammi. Seda hädaohtu ruttas likvideerima Riia Lahe Merejõudude Komitee, formeerides "Slava" ja teiste laevade madrustest väikese dessantgrupi, mis maandati Muhus. Madrused - dessantlased võitlesid mehiselt ja löid 30.septembri hommikuks sakslased Orissaarest välja.

29.septembril õnnestus vaenlasel vallutada tähtsad toetuspunktid Lääne-Saaremaal, nende hulgas ka Papissaares asuva merelennuväe baasi. Lähtudes sealt aktiviseerus vaenlase lennuväe tegevus 30.septembrist alates tunduvalt. Aktiivselt pommitati saarte rajoonis paiknevaid Balti laevastiku laevu, kindlustusi ning taganevaid väeosi.

30.septembril jätkasid vaenlase dessantväed edasitungi Saaremaal ja jõudsid sama päeva õhtupoolikul Kuressaare lähistele. Linna kaitsvad piirivalveväeosad löid sakslaste eeljõudude rünnaku tagasi, kusjuures võeti vange. Peajõud jäid ööbima 5-6 km linnast

ja söandasid alles järgmisel päeval edasi liikuda.""Võitjad" saabusid linna 1.oktoobri hommikul", kirjutab oma mälestustes kohalik elanik A.Velvelt, "kellel hani kaelapidi vöö vahel, kellel seasink kaenla all. Paljudel olid lilledki rinda torgatud. Eks toidumoon oli röövitud taludest, lilled aga parunite antud. Kohalikud sakslased võtsid kaasmaalasi juubeldades kohvi ja lilledega vastu, eestlased aga piilusid vargsi kardinate vahelt. Kes siis julgeski meist "maainimestest" tänavale minna."[1]

Eelmisel päeval ja ööl enne "vendade" tulekut olid "auväärt bürgerid" olnud varmad end varustama rahvale avatud söjaväe intendantuuri ladudest toiduainete ja muu vajalikuga. "Vana... linnaarst Karstens.. maadles keset tänavat suure võitünniga. Veeretas tänavakividel hatuke maad, nägu punane ja higine, puhkas pisut ja veeretas jälle. Tolleaegne tähtis tegelane advokaat Fichtenberg oli saanud välja tassida mitu paari 425. jalaväepolgu märkidega soldatite säärsaapaid ja pakkus neid tänaval müüa."[2]

Suurem osa linna garnisonist oli juba 30. oktoobri hommikul linnast lahkunud - osaliselt Sörve, osaliselt mööda Orissaare maanteed Muhu suunas.

Osa taganevatest väeosadest osutasid vaenlasele paljudes asustatud punktides visa vastupanu. Nii kestsid

---

1. "Meie Maa" nr.55, 15.oktoobril 1919.a.

2. SM, fond nr.7805, lk.18.

lahingud Mustjalas lo tundi, Mönnustes (Kärla lähedal) peatati pealetungiv saksa 131. jalaväepolk, Köljala-Meedla-Uduvere joonel paisati vaenlase jalgratturpataljon 2 km tagasi põhja suunas.

Jätkus merelahing Väinameres.

Soela väina lähistel rajasid vaenlase miinitraalerid teed läbi miiniväljade,,et võimaldada lahingust osa võtta ka liinilaevadel ja ristlejail.

Lahingu kolmandal päeval, 1.oktoobril toimus Väinameres otsustav võitlus Vene miiniristlejate ja Saksa laevastiku eskaadri vahel, kes järjekordselt püüdis Soela väinast läbi murda. Läbimurdekatsest võtsid seekord osa vaenlase tugevad merejõud: liinilaev "Keiser", ristleja "Emden", eskaadri miiniristlejate flotill, traallaevad ja grupp väiksemaid abilaevu.[1]

Keskpäeval lähenesid vaenlase laevad Soela väinale ja asusid seda kiilvees läbima. Seda kasutasid ära Vene miiniristlejad ja avasid neile marutule. Algas lahing. Selles paistsid täpse tulistamisega eriti silma miiniristlejate "Grom" ja "Hrabröi" suurtükiväelased. Seepärast suunasid vaenlase laevad kogu oma tule neile. Mölemad miiniristlejad said raskeid tabamusi, kuid jätkasid lahingut. Oma mälestustes kirjutab Riia Lahe Merejõudude-ja "Grõmi" laevakomitee liige Andrei Vesdenjev, et ""Grõmi" komando võitles ennenägematu vaprusega. Vaatamata rohkem kui 30 tabamusele ja laeval puhkenud tulekahjule

---

1. А.С.Пухов, lk.54.

jatkati võitlust."[1].

Pärast järjekordseid tabamusi saksa lahingulaevalt, mille tagajärjel löödi rivist välja köik miinirist-leja kahurid, tehti meeskonnale ettepanek laevalt lahkuda. Meremeeste endi poolt valitud komandör ja vanemmehhaanik keeldusid seda tegemast ja toodi laevalt ära sunniviisil. Viimasena lahkus laevalt miiniaparaatide masinist Feodor Jevdokimovitš Samontšuk. Kuid nähes, et sellele lähenevad vaenlase miiniristlejad, et laeva söjasaagina puksiiri võtta, hüppas vapper meremees sinna tagasi ja lasi laeva öhku. 37.aastat arvati, et kangelane on hukkunud. 1954. aastal aga önnestus kindlaks teha, et Samontšuk elab ja töötab Valgevenes. Laeva öhkamisel tekkinud löhkelaine paiskas Samontšugi miiniristlejast välja, sakslased korjasid meelemärkuseta meremehe veest ja viisid Saksamaale vangi. 1918.aastal Samontšuk pögenes vanglast ja tuli kodumaale tagasi[2].

Lahing Väinameres jätkus. Päeva teisel poolel muutus lahingust osavötvate XI divisjoni miiniristlejate olukord raskeks. Vaenlase survel hakkasid söjalaevad tagasi tömbuma. Siis aga ruttasid appi Kuivastu reidil seisnud V ja VI divisjoni miiniristlejad ja nende võimast tulelööki ei pidanud vaenlane enam vastu. Saksa söjalaevad tömbusid tagasi Balti merre ja kadusid pimedusse.

---

1. А.С.Пухов, lk.58-59.

2. А.С.Пухов, lk.56-57.

Nii lõppes lahing. Sakslased ei saavutanud vähimatki edu. Väinameri jäi Balti laevastiku kontrolli alla.

Kolm päeva pärast lahingu lõppu saabus "Gromi" delegatsioon Helsingisse, seal toimuvale teisele Balti meremeeste kongressile. Kongress võttis delegaatide ilmumise vastu võimsa ovatsiooniga. Delegatsiooni juht A.G.Vesdenjev jutustas üksikasjalikult 1.oktoobril toimunud lahingust, "Gromi" hukkumisest ja F.J.Samontšugi kangelasteost. Varsti levis teade Balti meremeeste kangelaslikkusest ja revolutsioonilisest võitlusvaimust üle kogu maa.

2. ja 3.oktoobril arenes lahingutegevus Saaremaal põhiliselt kahes suunas - Orissaare lähistel ja Sõrve poolsaarel. Öö vastu 1.oktoobrit paiskas madruste dessantgrupp vaenlased Orissaarest välja ja kindlustus seal. Kuid 2.oktoobril tõrjuti madrused tagasi Muhusse. Sama päeva õhtul võeti tamm Tallinna löögipataljoni toetusel ja kaasabil veel kord tagasi, kuid Orissaare lähistele tõmmatud välisuurtükiväe toetusel vallutas vaenlane tammi 2.oktoobril lõplikult.

Samal ajal pidasid Põidel ägedaid lahinguid 107. diviisi Kuressaarest taganevad väeosad. Vaenlasel õnnestus seal diviisi üks brigaad ümber piirata. Suuri kaotusi kandes õnnestus brigaadi üksikuil gruppidel piiramisrõngast läbi murda ja jõuda ujuvvahendeid kasutades üle Väikese väina Muhusse.

Järgmisel päeval lähenesid lõpule lahingud Sõrve poolsaarel. Seal võeti vangi 107. diviisi komandör kindralmajor Ivanov, diviisi jäänused hajusid laiali ümberkaudsetesse metsadesse. Irbeni väina kaitsvaid suurekaliibrilisi rannakaitsepatareisid ähvardas vaenlase kätte sattumise oht. Kuid patareilaste võitlusmeeleolu oli kõrge. Vaenlase parlamentäärid, kes tulid kapitulatsiooniettepanekuga, saadeti revolutsiooniliste madruste ja sõdatite poolt tagasi.

Teine Balti meremeeste kongress, saanud teada Sõrve patareide raskest olukorrast, saatis 2.oktoobril patareide komiteele järgneva avalduse: "Balti laevastiku kongress jälgib uhkusega Sõrve Sääre revolutsiooniliste kaitsjate ainulaadset võitlust pealetungiva vaenlasega. Kongress võtab kasutusele kõik abinõud vaenlase plaanide hävitamiseks ja, plaanitsemata saari evakueerida, tugevdab tema garnisoni revolutsiooniliste meremeestega, kes lähevad surma Venemaa vabaduse eest."[1].

Kongressi nõudel saadeti Sõrve rajooni liinilaev "Graždanin" ja kolm miiniristlejat. Liinilaevale tehti ülesandeks hävitada Sääre patareid kahuritulega, juhul, kui osutub võimatuks neid päästa.

3.oktoobri õhtuks jõudis "Graždanin" koos saatelaevadega Mõntu. Samal ajal saabus Sõrve lähistele ka vaenlase liinilaevade eskaader. Sääre patarei avas neile tule, tabades juba esimeste laskudega juhtlaeva. Algas harva-

---

[1].А.С.Пухов, lk.71.

nähtav kahuriduell. Lühikese ajaga lasti patarei pihta 120 suurekaliibrilist mürsku.

Samal ajal, kui soldatid ja madrused pidasid kahurvväeduelli, haudus Sääre rajooni komandör sakslane von Knüpfer allaandmisplaane ja saatis Saksa väeosa ülema juurde parlamentäärid garnisoni kapitulatsiooni teatega.

Võitlevate patareide meeskondade read hörenesid silmnähtavalt. Arvestades seda, et patareid polnud enam võitlusvõimelised, hävitas "Graždanin" oma tulega need täielikult. Pärast seda, võtnud pardale Sõrve garnisoni riismed, lahkusid sõjalevad Mõntu alt. Tee Riia lahte läbi Irbeni väina oli vaba. 4.oktoobril lähenesid vaenlase laevastiku peajõud juba Suurele väinale.

Vaenlane oli niisiis viiepäevase lahingutegevuse järele suutnud vallutada Saaremaa. Sõrve patareide likvideerimine võimaldas Saksa merejõududel läbida Irbeni väina ja tungida Riia lahte. Ees seisis otsustav kohtumine siin baseeruvate Balti laevastiku lahingüksustega.

Saades teate selle kohta, et tugev vaenlase eskaader läheneb Suurele väinale, anti liinilaevadele "Slava" ja "Graždanin" ning ristlejale "Bajan" ülesanne - asuda vaenlasega võitlusse ja mitte lasta teda Suurde väina.

Lahing algas 4.oktoobril kell 10 hommikul.[1]

---

1. А.С.Пухов, lk.77.

Vaenlasel oli 2,5 kordne raskekahurite ülekaal, kuid see ei heidutanud vapraid Balti laevastiku meremehi. Liinilaevade esimene duell kestis 40 minutit. Suutmata saavutada otsustavat edu, ründasid vaenlase miiniristlejad "Slavat" torpeedodega, kuid löödi tagasi. Liinilaevade duell algas uuesti.

Kell 12.25 sai "Slava" korraga kolm tabamust ja vajus selle tagajärjel vasakule kreeni. Komandöril õnnestus küll parempoolsete kambrite veega täitmise teel laeva uuesti tasakaalustada, kuid selle tagajärjel suurenes "Slaval" tunduvalt süvis ja vähenes manööverdamisvõime. Liinilaev hakkas tulistamist jätkates eemalduma lahinguväljalt põhja suunas.

Lahing Kuivastu lähedal kestis kolm tundi. Lahingu ajal sai "Graždanin" kaks ja "Bajan" ühe tabamuse ja säilitasid täielikult lahinguvõime. Palju halvem oli aga seitse tabamust saanud "Slava" olukord. Suure süvise tõttu osutus läbisõit Suurest väinast võimatuks.

Kell 13.30 sai "Slava" komandör käsu lasta "Graždanin" ja "Bajan" ette, ning valmistuda laeva uputamiseks Suures väinas. Kell 13.40 uputatigi liinilaev sõiduteel. Samasse lasti põhja ka 4 transportlaeva[1]. Sellega muudeti väin Saksa laevadele läbipääsmatuks.

Pärast merelahingut Kuivastu juures otsustas väejuhatus viia Riia lahes baseerunud laevad Soome

---

1. А.С.Пухов, lk.80.

lahte ja evakueerida saared.

5.oktoobril evakueeriti Muhu saar ja 6.oktoobril lahkus Balti laevastik Väinamerest ja asus uutele positsioonidele Soome lahe lõunarannikul.

Sakslased vallutasid Saaremaa ja teised Lääne-Eesti saared. See oli võimalik selle tõttu, et Vene väejuhatus ei olnud vajalikul määral organiseerinud saarestiku kaitset. Venemaa liitlaste passiivsus võimaldas vaenlasel luua saarte rajoonis suur jõudude ülekaal. Vaenlase võitu kergendas ka Vene ohvitserkonna kontrrevolutsiooniliselt meelestatud osa tegevus.

Saarte okupeerimine läks sakslastele kalliks maksma. Vaenlane kaotas 26 laeva, nende hulgas 15 miiniristlejat; 25 laeva, nende hulgas 5 liinilaeva ja 14 miiniristlejat said tõsiselt vigastada[1]. See näitab veenvalt löögi tugevust, mille andis vaenlasele revolutsiooniline Balti laevastik.

Balti laevastiku kaotused olid m tu korda väiksemad. Lahinguis uputati miiniristleja "Grom" ja liinilaev "Slava" (viimane uputati vastavalt käsule), kahjustusi kandsid üks liinilaev, üks ristleja, kaks suurtükipaati ja kolm miiniristlejat. Peale selle uputati Suurde väina veel 4 transportlaeva ja mõned abilaevad[2].

Vaenlane hoopleb, et saartel võeti vangi 20 130 soldatit, madrust ja ohvitseri[3]. Tegelikult aga koosnes

---

1. А.С.Пухов,lk.91.

2. А.С.Пухов,lk.91.

3. "Arensburger Zeitung" nr.13,14.jaanuaril 1918.

kogu saarte garnison 15500 mehest,kellest vähemalt 50% evakueeriti mandrile.

Vaenlane ei saavutanud oma eesmärki - Balti laevastiku hävitamist.Sakslaste plaanidele,püüda vallutada Petrograd laevastiku abil ja lämmatada paisuv proletaarne revolutsioon Venemaal,oli sellega antud tõsine hoop.Saksa laevastik kaotas oma pealetungihoo ja väejuhatus oli sunnitud loobuma "Albioni" plaani edasisest realiseerimisest.

Lahingud Liäne-Eesti saarestikus ei olnud Venemaale Esimese imperialistliku maailmasõja viimasteks lahinguteks,ehkki Balti laevastik oli faktiliselt juba ülestõusu olukorras Ajutise Valitsuse vastu,keeldudes tunnistamast tema võimu ja täitmast korraldusi.Balti laevastiku sõjalaevad astusid siin otsustavasse võitlusse Saksa laevastiku peajõududega mitte Venemaa valitsevate klasside ja nende inglise-ameerika ja prantsuse liitlaste imperialistliku röövpoliitika nimel,vaid sotsialistliku revolutsiooni võidu nimel.Järelikult olid lahingud Liäne Eesti saarestikus esimesteks lahinguteks,mida pidas Venemaa revolutsiooniline laevastik bolševike partei vahetul juhtimisel.

Bolševike partei tugevdas ja koondas sõjaväeosade ja laevastiku üksuste ridu ja revolutsioonilist võitlusvaimu,valmistas neid ette eelseisva relvastatud ülestõusu toeks ja kodanliku Ajutise Valitsuse kukutamiseks.

Revolutsioonilised Balti laevastiklased täitsid auga bolševike partei ülesande.Nad kaitsesid Petrogradi kaugeid lähiseid.See oli Balti laevastiku esimene võit, mis saavutati sotsialistliku revolutsiooni üllate ideede nimel.Sellega aitas ta aktiivselt kaasa Oktoobrirevolutsiooni võidule.

IV peatükk

Saaremaa töörahva võitlus saksa okupantide ja eesti kodanluse vastu

Ehkki kurikuulus "Albioni" plaan töötati saksa väejuhatuse poolt välja alles 1917.aastal, haudusid saksa imperialistide teatud ringkonnad juba ammu enne Esimese maailmasõja puhkemist Baltimaade annekteerimise plaane. Tuntud saksa ida-uurija O.Tannenberg avaldas oma 1911.a. ilmunud raamatus "Gross-Deutschland, die Arbeit des Jahrhunderts" avalikult Baltimaade Saksamaaga liitmise ja Baltikumi germaniseerimise mõtteid. Tema arvates oli selleks vaja Eesti-Liivi- ja Kuramaale ümber asustada vähemalt 2,6 miljonit saksa kolonisti, kes koos balti sakslastega moodustaksid Eesti ja Läti territooriumil rahvastiku enamuse. Mis puutub eestlastesse ja lätlastesse, siis need kuulusid saksastamisele. Sakslastega ühine religioon luteriusu näol pidi looma selleks soodsad eeltingimused.[1]

Esimese maailmasõja puhkemine andis saksa imperialistlike ringkondade pretensioonidele Baltimaade osas uut hoogu. Nõuti venelaste tõmbamist Laadoga ja

---

1. J.Raid, Okupatsiooni ikkes. Tallinn 1966, lk.10. (edaspidi: J.Raid)

Peipsi järve ning Berezinaa ja Dnepri joone taha ja Eesti-Liivi-ning Kuramaa ühendamist Saksamaaga. Saksa vägede sõjaline edu rinde põhjaosas aastail 1915-1917 lõid nende nõudmiste realiseerimiseks küllaltki konkreetsed eeldused.

Nõukogude Venemaale pealesunnitud Bresti rahulepingu alusel pidid Punaarmee väeosad Eesti- ja Liivimaalt lahkuma. Eesti ja Nõukogude Venemaa piir jäi Narva jõe ja Peipsi järve joonele. Eesti- ja Liivimaa kuulusid okupeerimisele Saksa politseivõimude poolt kuni riikliku korra loomiseni maal.

Eestis ja Lätis kehtestati range okupatsioonirežiim. Sõjaväevõimud koos kohalike mõisnikega alustasid Baltimaade järkjärgulist muutmist Saksamaa koloniaks.

Okupatsioonivõimud töid Saaremaale kaasa Saksamaal trükitud ja 29. septembri (12.oktoobri) kuupäeva kandvad teadaandeid selle kohta, et Saare-Muhu- ja Hiiumaa on vallutatud[1]. Teadaannetega määrati keelankäsen vormis kindlaks kohalike elanike elunormid. Keelati läbikäimine sõjavangidega, relvade hoidmine, telefonide rikkumine , koosolekute pidamine, fotografeerimine ja ajalehtede väljaandmine. Keelust üleastujaid ähvardati surmanuhtluse või mitmesuguste trahvidega. Seati sisse komandanditund. Kella 9 õhtul kuni kella 5 hommikul oli elamuist lahkumine keelatud[2].

---

1. SM, fond nr.7805, lk.22.

2. SM, fond nr.779, l.58.

Sellised teadaanded ja käskkirjad andsid nagu ametliku aluse kohaliku elanikkonna terroriseerimiseks ja okupatsioonivõimude köikkülgseks omavoliks.Algasid ärksamate ja Veebruarirevolutsioonist aktiivselt osavõtnute arreteerimised ning ülekuulamised,milliseid funktsioone täitis söjaväe välipolitsei[1].Arreteerituid süüdistati keisri kukutamises,revolutsiooni tegemises,võimu omavolilises ülevõtmises[2].jne.

Eriti julmalt koheldi vangi langenud Vene soldateid, kes paigutati kohe kiiruga püstitatud vangilaagritesse. Igal võimalikul juhul püüdsid sakslastest tunnimehed näidata oma üleolekut neist vangide peksmise ja mönitamisega. Kinnipidamiskohtades oli toit äärmiselt vilets.Linna öigeusu kirikus näiteks,mis samuti vanglaks muudeti,söid soldatid nälja kustutamiseks ära kogu küünalde tagavara.

Vanglaks muudeti ka Kuressaare linnus,kus peeti kinni Lätis arreteeritud punakaartlasi ja teisi nõukogude aktiviste.Praegune personaalpensionär,endine punakaartlane Janis Karklin meenutab oma mälestusis vintsutusi Kuressaare linnuses.

J.Karklin langes sakslaste kätte vangi Riia lähistel ja toodi 1918.aasta suvel koos paljude teiste kinnipeetavatega Kuressaare linnusesse.Väikeses 8o m^2 röskes lossikeldris oli koos ligi 17o vangi.Sügisel,oktoobrikuus, kattusid keldri seinad jääga.Magati neljakorruselistel

---

1.SM,fond nr.78o5,lk.27.

2.Sealsamas

laudnaridel ilma magamiskottide ja tekkideta. Toiduks oli mädanenud kapsalehtedest supp, mida "maitsestati" hülgerasvaga. Ainult kord päevas lasti vangid keldrist kitsukesesse lossihoovi. J.Karklinš viibis vangina lossis kuni 1918.aasta novembrikuuni[1].

Paljud madrused ja soldatid leidsid pärast Saaremaa okupeerimist ulualust külalislahkete saarlaste kodudes. Sääre patarei suurtükiväelane madrus Ivan Bubnov varjas end kohaliku elaniku Alide Poobuse juures. Seal tabasid tema juhuslikult tallu tulnud sakslased ja lasid kohapeal maha[2]. 25.novembril lasid saksa sõdurid Uuemõisa vallas Muraja poolsaarel maha erariides söjaväelase, kes püüdis üle jää suurele maale pääseda. Kohalik ajaleht jõuab järeldusele, et "ikka leidub veel inimesi, kes vene soldateid varjavad, neile erariideid annavad ja neid pögeneda aitavad."[3] Ajaleht hoiatab, et selline talitusviis toob kergemal juhul kaasa **kaks** aastat vanglakaristust[4].

Okupatsioonivõimude repressioonid olid suunatud põhiliselt kehvtalurahva ja töötava **intelligentsi** vastu, nende vastu, kes sõna või teoga olid kaasa aidanud revolutsioonilistele ümberkorraldustele külas. Seevastu aga kohaliku kodanluse liidritega käidi võrdlemisi pehmelt ümber. Nii seati kodanliku maavalitsuse esimehe

---

1. SM,fond nr.7835, J.Karklini mälestused vintsutustest Kuressaare lossis 1918.a., lk.1-4.
2. J.Tšernov,Nemad kaitsesid Lääne-Eesti saari.Tallinn, 1961, lk.70.
3. "Arensburger Zeitung" nr.2, 27.novembril 1917.
4. Sealsamas.

ja mõnede liikmete järele politseiline valve[1]. Saksa imperialistide ja nende käsilaste terror kandis ilmselt klassiiseloomu, mida okupandid ise eriti ei püüdnudki varjata.

Okupeerinud saared, kehtestati siin uus administratiivjaotus. Saare-, Hiiu- ja Muhumaast moodustati omaette kubermang. Alates 1.novembrist oli kuberneriks 68. (Põhja) korpuse ülem kindralleitnant Seckendorf, hiljem kuni okupatsiooniaja lõpuni kindralleitnant Balck. Igas vallas moodustati kohalikud komandantuurid, eesotsas söjaväelasest komandandiga, kes allusid kubernerile maapääliku vahendusel.

Kohalik, Veebruarirevolutsiooni tulemusena tekkinud maavalitsus saadeti laiali, linnas määrati ametisse uus, sakslasest bürgermeister. Valdades tagandati senised vallavanemad ja määrati ametisse uued, möisnikele meelepärased. Kogu vöim maakonnas läks okupantide ja kohalike parunite kätte.

Saaremaa rahvas elas kogu okupatsiooniperioodi ränga luupainajaliku surve all, kuid eriti tugevasti avaldus see esimesil nädalail. Saksa södureile anti keskaegse söjapidamise tavade kohaselt vabadus kolme päeva kestel maad rüüstata, tegelikult venis see aga nädalale ja üle sellegi[2].

---

1. SM fond nr.7805, lk. 27-28.

2. Saaremaa, Maateaduslik,majanduslik ja ajalooline kirjeldus. Tallinn 1934, lk. 347.

Peamiseks röövimiseobjektiks olid toiduained - liha, või, munad, kuid "hästiminevad" olid ka villased riietusesemed ja jalanõud."Minu elukoha naabruses elas mingi väike üksus, kellel oli kolm-neli veoautot," kirjutab oma mälestustes A.Velvelt. "Igal õhtul söitsid autod paari kolme soldatiga maale "jahile". Hommikul käis nüüd kibekiire tapetud loomade nülgimine, puhastamine ja siis viidi liha kuhugile... Kord tulid kaks soldatit minu isa tallu ja lasid maha koplis köndiva suure sea. Pauku kuuldes jooksis ema suure kisaga välja ja kui soldatid hakkasid siga ära tassima, heitis ema end seale peale. Kahte, siga ühes emaga, pole soldatid jõudnud ära viia. Siis jooksis ka isa paraja malakaga kohale. Soldatid ähvardasid püssiga, kuid vanemad olid nii hasarti täis, et pole ähvardust milleski pidanud. Viimaks, naabrite kohale ilmudes, panid soldatid plehku oma ohvrit maha jättes."[1].

Seekord löödi sakslaste rünnak külaelanike ühiste jõududega küll tagasi, kuid enamikel juhtudel jäi kannatajaks pooleks kehv ja varasemaist rekvireerimistest vaesustunud talupoeg.

Armu ei antud ka kultuuriväärtustele. Kuressaare Eesti Seltsi varandus - mööbel, raamatukogu, muusikariistad leidsid endale okupantides uue peremehe. Mis ei aidanud kaasa võtta, see lihtsalt löhuti või põletati.[2].

---

1. SM fond nr.7805, lk. 24.

2. Kuressaare Eesti Seltsi kirjavahetus 1917.a. kaust 1, lk. 210-211.

Nimetamisväärne tööstus Saaremaal puudus. Kuid seegi vähene hävitati ja purustati. Kuressaares asunud 300 töölisega Wildenbergi nahavabrik lasti taganevate vene söjavägede poolt õhku, allesjäänud toormaterjali riisusid okupandid.

Söjaväevõimud rekvireerisid köik söjaväe ning tsiviilorganisatsioonidele kuulunud tooraine. Eriti hinnas oli toorkummi, värviline metall, nahk, rasvad, õlid, raudtee-, telegraafi- ja telefoniseadmed ning veovahendid.[1.]

Pärast esialgsete röövimiste ja rekvireerimiste löppemist ja selleks et stimuleerida veidi pöllumajandussaaduste tootmist kehtestati saartel 1917.aasta sügisel kohustuslikud pöllumajandussaaduste varumisnormid. Nii pidid Saaremaa talupojad andma 1918.a. veebruarikuus igalt lehmalt ühe naela vöid, igalt kanalt 2 muna kuus ja igast tapetud seast veerandi. Kuid järgnevatel kuudel tõusid normid tunduvalt. Juunikuus nõuti lehma kohta juba 4 naela vöid ja kanalt 5 muna.[2.] Varumisnormid kehtestati ka teraviljale, kartulitele ja teistele saadustele. Eriti kõrged normid kehtestati kaluritele, kes pidid andma okupantidele 90-100% püütud kalast[3.].

Kuna varumishinnad olid väikesed ja raha eest polnud midagi saada, kasutasid kohalikud võimud pöllumajandussaaduste varumise suurendamiseks mitmesuguseid

---

1. "Arensburger Zeitung" nr.10, 24.detsembril 1917.

2. "Arensburger Zeitung" nr.16, 12.veebruaril 1918.

3. "Kuressaare Teataja" nr.55, 23.juulil 1918.

ergutusabinõusid. 1918.aasta mais avaldas Kuressaare linnapea kohalikus ajalehes kuulutuse, milles teatati, et talupoeg, kes annab varumisasutustele 1 tsenenteri teravilja või 3 tsentnerit kartuleid saab loa pudeli rummi või konjaki ostmiseks[1]. Mõne aja pärast ilmus ajalehes uus teade, milles lubati kaerte, heinte, kartulite ja köögivilja äraandmise eest rummi, soola ja suhkrut[2].

Okupantide röövpoliitika tulemuseks oli see, et lõppkokkuvõttes kadus talupojal materiaalne huvitatus põllumajanduse edasiarendamiseks. Järsult vähenes kaubateravilja ja köögivilja tootmine, langes põllumajandusloomade arv. Olemasolevate mittetäielike andmete kohaselt kahanes veiste ja lammaste arv Saaremaal okupatsiooniperioodi jooksul 6728 looma võrra, mis moodustab ligikaudu 15% 1916.aasta tasemest[3]. Peale selle rööviti ja rekvireeriti elanikkonnalt järgmises koguses põllumajandussaadusi:

a)Loomakasvatussaadusi:

1)Loomaliha	1605 puuda
2)Vasikaliha	355 "
3)Sigu	1894 tk.
4)Pörsaid	349 tk.
5)Hobuseid	1894 tk.

---

1. "Arensburger Zeitung" nr.32, 21.mail 1918.

2. Samas nr.45, 24.juunil 1918.

3. "Meie Maa" nr.22, 21.juunil 1919.

6)Hanesid	1789	tk.
7)Kanu	6912	tk.
8)Mune	1 152ooo	tk.
9)Piima	5691	toopi
1o)Võid	71o2	puuda
11)Muid piima-saadusi	49	puuda[1].

b)Teravilja,muid toiduaineid ja loomasööta

1)Nisu	854	puuda
2)Rukkeid	16 996	puuda
3)Otri	15 736	puuda
4)Kartuleid	134 967	puuda
5)Muud toi-duvilja	38	puuda
6)Linaseemet	9	puuda
7)Kaeru	16 712	puuda
8)Heinu	99 66o	puuda
9)Ölgi	26 551	puuda
1o)Muud loomatoitu	2oo	puuda
11)Jahu	2352	puuda
12)Tangu	1176	puuda
13)Leiba	614o	puuda[2].

Põllumajanduse rüüstamise peapõhjuseks oli Saaremaal,nagu mujalgi okupeeritud territooriumil,vallutajate kavatsus rikastuda võidetute arvel ja hõlbustada

---

1. "Meie Maa" nr.22,21.juunil 1919.

2. Sealsamas.

suurearvulise armee toitmist.

Majanduse üldine allakäik töi endaga kaasa elanike heaolu ja varustatuse halvenemise. Elanikkonnale kehtestati kindlad toiduainete tarbimisnormid, mis aga olid nii väikesed, et ei katnud rahva minimaalsemaidki vajadusi.

Kuressaare linna elanikele kehtestati Seckendorfi käskkirjaga 9.veebruarist järgmised toidunormid: 225 grammi leivavilja ja 300 grammi kartuleid päevas ning 150 grammi liha nädalas. Alla 12.aastastele lastele ei olnud liha üldse ette nähtud. Toiduainete enamtarvituse! eest ootas "süüdlasi" kuni aastane vangistus või 3000 margaline rahatrahv[1].

Samad normid olid ette nähtud ka maaelanikele ja ka trahv oli sama. Käskkirjaga määrati kindlaks ka loomadele antav söödakogus ning keelati põhiliste toiduainete müük vabaturul[2].

Toiduainete range limiteerimine ei kajastanud sugugi okupatsioonivõimude püüet toitlusolusid maakonnas parandada. Selle eesmärk oli hoopis maksimaalsete toiduvarude kindlustamine armeele ja nälgivale Saksamaa elanikkonnale. Söjaväevõimude selline talitusviis aga töi endaga kaasa toitlusolude järsu halvenemise maakonnas. Eriti halvaks muutus olukord paljulapselistes perekondades.

---

1. "Arensburger Zeitung" nr.16, 12.veebruaril 1918.

2. Sealsamas.

Isegi muidu nii kidakeelne kohalik ajaleht oli sunnitud tunnistama kerjavate laste ilmumist maakonda[2].

Halb oli olukord ka tööstuskaupade kaubastamisega. Müügil ei olnud jalatseid, petrooleumi, suhkrut. Ei jätkunud ka soola. Okupatsioonivõimud soovitasid kasutada köiksugu aseaineid, nagu seda Saksamaalgi tehtavat (kingadele puutallad, paberist nöör, käterätid ja kotid)[1].

Saksa okupatsioon orjastas saare rahva. Köikvõimsaiks keelajaiks-käskijaiks said jällegi balti parunid. Tundes okupatsioonivõimude moraalset ja füüsilist toetust, tühistasid möisnikud köik talurentnikele Veebruarirevolutsiooni tulemusena tehtud mööndused. Muhu saarel töstis kolme möisa omanik parun Buxhövden talude renti 200-300% võrra, viies osa renti üle teoorjusele. Talud, kus oli 20-30 tiinu maad, pidid peale raharendi tegema nüüd veel aastas 100-150 päeva teoorjust[3]. Talupojad, kes keeldusid renditingimusi vastu võtmast, kihutati viivitamatult kohtadelt minema. Veel ülbemaks aga läks Käesla möisnik Georg Schmidt, kes töstis talude rendimaksu tervelt 1000% [4].

Igasugused maksud, teeparandused, küüdikohustused pandi ainult talupoegadele. Selleks et kindlustada möisnikule odavat tööjõudu keelati tööliste väljarändamine

---

2. "Kuressaare Teataja" nr.44, 27.juunil 1918.

1. "Arensburger Zaitung" nr.35, 31.mail 1919.

3. "Meie Maa" nr.12, 11.märtsil 1919.

4. "Meie Maa" nr.46, 13.septembril 1919.

Saaremaalt[1]. Veel enam - need kes keeldusid näljapalga eest tööle minemast, saadeti sundkorras tasuta kroonutöödele[2]. 5.veebruaril kirjutas Secnendorf alla käskkirjale, mille kohaselt teenijail-sulastel ja tüdrukutel oli keelatud okupatsioonivõimude loata möisast lahkuda ja uusi töökohti otsida[3].

Inimväärikuse alandamine ja elutingimuste järsk halvenemine viis elanike vastupanu tugevnemisele. Kuna töölisklass Saaremaal puudus, saab siin kõne alla tulla ainult talurahva võitlus okupantide vastu. Milles see avaldus?

Talurahva võitluse kõige levinenumaks vormiks oli põllumajandussaaduste varumise saboteerimine. Sellega tekitati suurt kahju okupatsioonivõimude majandusele ja sõjaväe plaanipärasele varustamisele toiduainetega. Süüdlasi püüti küll mitmesuguste trahvide ja rekvireerimistega normikohustuste täitmisele sundida, kuid talupojad leidsid jällegi uusi teid saboteerimiseks.

Kahe kuu jooksul karistati Saaremaal 360 talupoega või ja munade normi täitmata jätmise eest[4].

Laialt kasutati piima lahjendamist veega[5], segati normivilja liiva ja saviga[6] ja lahjendati võid

---

1. Sealsamas.

2. "Kuressaare Teataja" nr.55, 23.juulil 1918.

3. "Arensburger Zeitung" nr.16, 12.veebruaril 1918.

4. J.Raid, lk. 133 ja 137.

5. "Arensburger Zeitung" nr.29, 1o.mail 1918.

6. "Arensburger Zeitung" nr.85, 1.oktoobril 1918.

kartulipudruga. Kalurid kas loobusid kalapüügist või müüsid loomused randa tulnud kalavastalistele[1].

Kuid talupojad ei piirdunud ainult passiivse vastupanuga. Sügisepoole mindi üle võitluse aktiivsetele vormidele. Sagenesid sabotaažiaktid sõjaväe kommunikatsiooniliinidel. Kärlas ja mujal purustati telefoniliine[2], esines raudtee kahjustamisi ja korraldati kallaletunge sõjaväelastele[3].

Saaremaa töötav talurahvas ei jäänud võitluses okupantide vastu üksinda. Talle kuulus kogu Eesti töötajate toetus. 20.jaanuaril 1918.aastal toimus Tallinnas okupeeritud saarte elanike koosolek, millest võttis osa ligi 400 inimest. Koosolekul anti üldine informatsioon olukorrast okupeeritud Saaremaal ja võeti vastu kaks resolutsiooni - Eesti iseseisvuse ja saarte Saksamaa külge liitmise kohta[4].

Informatsioonis öeldakse: „Alles neil päevil Saaremaalt ärapõgenenud elanikud teatasid, et Saaremaal toiduainete puudusel olukord väga vilets olevat. Sõjavangidele antavat näituseks surnud hobuse liha süüa. Elanikud, kel vähegi võimalus, põgenevad suurele maale. Kirjavahetus suuremaaga on takistatud; kirjasid saavad ainult saksa soldatid. Postiühendus Saksamaaga sünnib

---

1. "Meie Maa" nr.31, 23.juulil 1919.

2. "Kuressaare Teataja" nr.80, 19.septembril 1918.

3. "Kuressaare Teataja" nr.67, 20.augustil 1918.

4. Edasi" nr. 18. 25. jaanuaril 1918.

õhuteel, s.o. õhulaevaga.

Igasugused jutud, mis Tallinnas ja mujal rahva seas liikumas, nagu oleks sakslaste tulekuga Saaremaal köik väga odavaks läinud (näituseks et nael suhkrut maksvat 14 kopikat, saapapaar 8 rbl. jne.) on päris vale. Tarbe ja toiduaineid on saartel hirmus napilt. 5.jaanuaril rekvireerisid sakslased sellegi, mis oli.

Seltskondlik elu on soikus. Tegevust avaldavad ainult Saaremaa möisnikud oma poegadega. Nad käivad elanikelt allkirju korjamas, et saari Saksamaa ülemvalitsuse alla saada. Mitmel pool sunnitud vallatalitajaid ja kirjutajaid väevõimuga allkirja andma."

Eesti "iseseisvuse" kohta võttis koosolek ühel häälel vastu järgmise otsuse.

"Meie, okupeeritud saarte elanikud oma üleüldisel koosolekul 20.jaanuaril protesteerime Eesti suurkodanluse ja nende sabassörkijate hädasotsialistide tegevuse vastu, kes praegusel erakorralisel raskel ajal püüavad eesti rahva seas segadust sünnitada Eestimaa iseseisvaks kuulutamisega.

Me nõuame, et vaba Eestimaa vaba Venemaaga käsikäes peab töötama. Ainult siis võime meie julged olla, et meie vabadus, rahva vaba arenemine kindlustatud on.Meie ei tohi kunagi endile lasta prügi silma pilduda.

Mitte väikeste riigikeste asutamine ei ole meie siht, vaid meie siht ja hüüdsõna on: Köigi maade töölised ühinege üheks suureks töörahva riigiks. Meie

ühineme ainult vaba Venemaa nõukogude valitsusega. Elagu töörahva nõukogude valitsus.

Balti parunite püüete kohta saari Saksamaa külge liita - võeti järgmine resolutsioon vastu:

„Kõiki saare kohta saadud teateid ära kuulates protesteerib saarte elanike (suurrelmaal asuvate) üleüldine koosolek Saksa imperialistide püüete vastu, kes vägivalla ja sunniteel saarte elanikelt allkirju välja pigistab, et sel viisil saari oma alla heita. Meie nõuame, et:

1)Saksa sõjaväed ja võimud saartelt lahkuksid, et siis saarte elanikud vabalt hääletada võiksid, kelle külge nad endid liita tahavad.

2) Saarte elanikega läbikäimine ja kirjavahetus peab vabalt sündima ja igal ajal lubatud olema, et puudustkannatavatele saarte elanikele abiandmist võiks korraldada.

3)Üleliiduline koosolek protesteerib kõigi nende surveabinõude vastu, mida saksa imperialistid ja junkrud saarte elanike vastu tarvitavad, rahva vabaolusi jalge alla tallates.

4)Üleüldine koosolek tunnistab ainult vaba Venemaa nõukogude valitsust . Ühes temaga oleme valmis võitlema imperialistide iga püüde vastu, millega rahva õigusi jalge alla tallatakse.

Ka see resolutsioon võeti ühel häälel vastu.[1]

---

1. "Edasi" nr.18, 25.jaanuaril 1918.

Okupeeritud saarte elanikud ei saanud avalikult protesteerida eesti kodanluse püüete vastu Eestimaast kodanlikku vabariiki moodustada. Nad ei saanud avalikult häält tõsta ka Saksa imperialistide plaanide vastu lülitada Baltimaad hertsogiriigina Saksa keisririigi koosseisu. Elanikud said vaid kõrvale hiilida allkirjade andmisest dokumendile, mis pidi väljendama üldrahvalikku palvet Saksa keisrile Baltimaade liitmise kohta. Avalikku protesti sai avaldada vaid vabas Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis. Ja seda tehtigi.

1918.aasta veebruaris okupeerisid Saksa sõjaväed kogu Eesti territooriumi. Kõik töötavale rahvale Oktoobrirevolutsiooni tulemusena kehtestatud õigused ja vabadused tühistati. Purustati töölisorganisatsioonid, enamus vabrikuid ja tehaseid jäi seisma. "Saksa okupatsioon pillas Eesti vabrikuproletariaadi laiali ja hävitas kõik suuremad tööliste "koondumiskohad", kirjutas V.Kingissepp, ... "Üheksa kümnendikku Tallinna töölisklassist ja rohkem kui kolm neljandikku kogu vabrikuproletariaadist Eestis oli veebruari kontrrevolutsioon laiali ajanud."[1].

Revolutsiooniline liikumine Eestis aktiviseerus taas alles sügisepoole, kui bolševikel õnnestus taastada parteiorganisatsioonid suuremais Tallinna tehastes, Septembris ja oktoobris toimunud Tallinna tööliste

---

1. V.Kingissepp "Kellele iseseisvus, kellele ike", lk. 66-67, Tallinn 1946.

streigid näitasid, et eesti töölisklass on taas muutumas ähvardavaks jõuks, mida okupatsioonivõimudel tuleb tõsiselt arvestada.

Revolutsioonilise kriisi süvenemine Saksamaal ja kokkupuuted okupeeritud alade elanikkonnaga ei jätnud revolutsioneerivat mõju avaldamata ka Baltikumis viibivatele okupatsioonivägedele. Juba enne dessantoperatsioone Eesti mandrile oli saartel asunud Saksa Põhjakorpuse juhtkonnal tõsiselt tegemist sõjavastaste meeleolude mahasurumisega vägedes. Olemasolevail andmeil vahistati Saaremaal umbes 70 törkujat sõdurit ning toimetati Kuressaare linna.[1]

1918.a. suvel ja sügisel süvenesid saksa soldatite hulgas revolutsioonilised meeleolud, mis enamikus kandsid sõjavastast iseloomu. Kuna enamik soldateid olid endised töölised ja töötavad talupojad, ei olnud nad huvitatud imperialistliku Saksamaa sõjaliste eesmärkide realiseerimisest.

Baltikumis viibivad soldatid olid kirjavahetuse kaudu omastega hästi informeeritud olukorrast kodumaal ja Saksa armee suurtest sõjalistest kaotustest. Kirjades ei antud edasi mitte ainult oma tähelepanekuid ja meeleolu, vaid saadeti ka revolutsioonilist, sotsiaaldemokraatlikku kirjandust, millist teguviisi soldatid ise ümbruskonna eestlastest elanike

---

1. J. Raid, lk. 166.

ees sugugi ei varjanud[1]. Erandjuhtudeks ei olnud ka avalik sõjavastane kriitika ülemuste ja keisri aadressil[2].

Saksa soldatid ei olnud oma rõhuvas enamuses huvitatud balti mõisnike huvide kaitsmisest, kuna neis nähti iseenese klassivaenlast. Esines juhtumeid, kus kohalikud mõisnikud kaebasid soldatite peale, kes suhtusid heatahtlikult "maarahvasse", s.o. eestlastesse ja konfliktide puhul mõisnike ning talupoegade vahel astusid viimaste kaitseks välja[3]. Soldatite pooleheidva suhtumise tõttu kohalikesse talupoegadesse loobus mõisnik Hahn nõudmistest tagastada temale pärast Veebruarirevolutsiooni mõisatööliste poolt äravõetud Randvere mõis[4].

Mitte erandlikeks nähtusteks okupatsioonivägedes polnud ka soldatite deserteerumine. Nii deserteerus Saaremaal paiknenud maavägedest 1918.a. sügisel soldat Jakob Stolz, kes varjas end Laimjalas Paju-Kurdla külas. J.Stolz võttis aktiivselt osa ka Saaremaa töörahva ülestõusust 1919.aasta veebruaris.[5]

Saksa okupatsioon kestis Saaremaal 13 kuud ja 24 päeva. Ta võttis saare töötavalt rahvalt võimaluse osa võtta Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist ja nendest hüvedest, mida töi endaga kaasa nõukogude

---

1. SM, fond nr.7805, lk.30.

2. Sealsamas.

3. J.Raid, lk. 166.

4. SM, fond nr.5859, lk.6..

5. "Viisnurk" nr.4, aprill 1941, lk.373.

võimu kehtestamine. Revolutsiooni võidust said saarlased teada okupatsiooni ajal ilmunud ajalehtedest (ja sedagi ainult ridade vahelt) ning tsaariarmeest Bresti rahu põhjal demobiliseeritud sõjameestelt. Saaremaa töötava rahvani tungisid teated sellest, kuidas bolševikud võtsid kodanluselt Tallinnas üle kubermanguvalitsemise, kuidas konfiskeeriti mõisnike maa ja kuulutati kogu rahva omanduseks, kuidas talupojad vabanesid rendi maksmisest mõisnikule. Saadi teada ka seda, et kehtestati 8-tunniline tööpäev ja õppetöö koolides ning asjaajamine ametiasutustes viidi üle emakeelele.

See kõik ei jätnud mõju avaldamata Saaremaa töörahva teadvusele.

Eriti intensiivselt levitasid teated Oktoobrirevolutsioonist tsaarisõjaväest kodusaarele tagasi tulnud sõjamehed Aleksander Koit, Aleksander Ohak, Georg Pruul ja teised, kes olid viibinud Oktoobrirevolutsiooni päevil Petrogradis ja teistes linnades ning näinud nõukogude võimu esimesi määrusi ellu viidavat. Saksa okupandid kartsid sellist propagandat ja asusid tsaariarmeest naasnuid endisi sõdureid paigutama koonduslaagritesse. Üks selline laager asus Haeskas, kuhu nälgivaile vangidele käidi külast salaja toidupoolist viimas.[1]

Kuid tõde Oktoobrirevolutsiooni kohta ei saanud okupatsioonivõimud olematuks teha. See levis ja leidis endale üha enam poolehoidjaid. Paljud saarlased, eriti

---

1. A.Sunila, lk. 11.

nooremad mehed,pögenesid salaja mandrile ja astusid vabatahtlikult Punaarmeesse,nagu Feodor Okk, Juhan Riis jt.[1],et aktiivselt aidata kaasa nõukogude võimu levikule ja kindlustumisele.

Novembrirevolutsioon Saksamaal ja rahulepingu sõlmimine Antant'iga tõmbasid kriipsu saksa imperialistide ja balti parunite unistustele luua Baltimail hertsogiriik.Saksa väed olid sunnitud Eestist lahkuma,enne aga anti siin võim kohalikule kodanlusele.Vastav sobing kirjutati alla Riias 19.novembril 1918.a.

Novembri lõpul alustasid Nõukogude Venemaal formeeritud eesti polgud oma kodumaa vabastamist.29.novembril vabastati Narva ja samal päeval kuulutati seal välja Eesti nõukogude vabariik - Eesti Töörahva Kommuuni nime all[3].

Liikudes edasi sisemaale,vabastasid Punaarmee väeosad suurema osa Eesti territooriumist,jõudes 30-35 km kaugusele Tallinnast.Kodanliku Ajutise Valitsuse olukord muutus katastroofiliseks.Väljakuulutatud vabatahtlik "rahvaväe" organiseerimine kukkus läbi,andes oodatud 25ooo mehe asemel pisut üle 8oo mehe[4].

Valge armee,mis lõpuks siiski formeeriti,ei olnud aga kuigi võitlustahteline ja usaldusväärne. Nähes teda ähvardavat ohtu tõ rahva võimu kehtestamise

---

1. A.Sunila,lk.11.

2. Eesti NSV Ajalugu,Tallinn 1957, lk.384.

3. Sealsamas, lk.388.

4. Sealsamas, lk.396.

näol,pöördus kodanlik valitsus abi saamiseks inglise-ameerika imperialistide poole.Viimased aga ei julgenud oma vägesid Eestisse saata,kartes nende revolutsioneerimist.Seepärast otsustati interventsioon läbi viia vööraste kätega.Skandinaavias ja Soomes hakati ameerika-inglise imperialistide rahadega värbama palgasödureid Eestisse saatmiseks.12.detsembril 1918.a. ilmus Tallinna reidile Inglise laevastik.See oli avaliku interventsiooni algus Eestis.

Saaremaa kehvtalurahvas,kes ootas uuelt valitsuselt maad ja vabadust,ei saanud seda.Parunid peremehetsesid endiselt mõisates,"vabariik" aga södis Nõukogude Venemaa vastu,kellesse Saaremaa töötav rahvas suhtus ilmse poolehoiuga.Siin teati,et Punaarmee võitlejad on samasugused töölised nagu nemadki,et nõukogude võim võtab parunitelt maa ja annab töötavale talupojale.Saaremaa töörahvas ei olnud huvitatud sellise valitsuse toetamisest,kes organiseerib söda nende klassivendade vastu.

Rahva rahulolematust süvendas ka valitsuse ükskõiksus Saaremaal valitseva raske majandusliku olukorra suhtes.Selle asemel,et leevendada maakonnas valitsevat toitluskriisi,anti käsk"sellest vähesest,mis neil veel olemas on, üks jagu linnale ja söjaväele tuua."[1].

"Rahva meeleolu kohta peab ütlema,"kirjutas oma ettekandes Saaremaa miilitsa ülemale Lümanda valla

---

1.A.Sunila,lk.23.

vanem-militsionäär M.Arm,"et ta toidu ja riiete ja teenistuse puuduse läbi riisutud ja nõuta on tuleviku peale vaadates, - iseäranis ootavad maatainimeste ringkonnad kärsitult peatset maasaamise luba karge jäänud möisamaadest,et seda üles harida ja nõnda kardetavast näljast pääseda."[1].

Sellises olukorras leidsid Kogula valla kehvtalupoja A.Koidu poolt levitatud Oktoobrirevolutsiooni ideed ümberkaudsete külade kehvikute ja möisatööliste hulgas tänulikku pinda.Möistes,et töötava rahva olukorra parandamine sõltub temast endast,organiseeris A.Koit aktiivi,kes külast külla käies hakkas organiseerima ülestõusu kodanliku valitsuse vastu.Ta lasi valmistada lipu pealdisega "Maha söda!"[2].Oli ju nõukogude riigi üheks esimeseks dekreediks olnud rahudekreet,mis kutsus viivitamatult üles lõpetama agressiivset söda ja sõlmima õiglast rahu.Rahuloosungi all asusid võitlusse ka Kogula töötavad talupojad.

Kui 1918.aasta 17.detsembril maakonnavalitsus saatis Kogula valda käsu vilja andmiseks sõjaväele,alustas A.Koit ülestõusu.Ta kogus umbes kümnemehelise salga Tõnija külla Laidre peresse,kust liiguti punase lipu all valla-amaja poole[3].Salk seadis endale eesmärgiks vallavalitsuse ülevõtmise ning viljavarumise nurjaajamise.

---

1. A.Sunila,lk. 23.
2. Sealsamas.
3. SM,fond nr.5861,M.Kuuskülli mälestused oma osavõtust nn.Kogula "mässust", lk.2.

Pärast seda pidi organiseeritama suurem salk .Kaugemaks eesmärgiks seati linna vallutamine.

Ülestöusnute plaanidest aga said teada kohalikud kaitseliitlased, kes kogunesid relvastatult vallamaja juurde, et takistada selle ülevötmist.Saanud teada kaitseliitlaste kavatsustest, hajus salk ööpimeduses laialt.Valitsus vastas ülestöusukatsele 9 mehe vangistamisega.[1] A.Koit aga pääses kinnivötmisest ja asus uue ülestöusu ettevalmistamisele.

Kogula ülestöusukatse oli Saaremaa töötava rahva esimeseks püüdeks kukutada saarel kodanluse vöim. Ülestöusukatse näitas ühtlasi klassivastuolude teravnemist maal, ühelt poolt kehvtalurahva ja teiselt poolt külakodanluse vahel, kelle organisatsiooniks külas oli kaitseliit.

Kogula "mäss" oli sissejuhatuseks suurele Saaremaa ülestöusule 1919.a. veebruaris. Selle käsitlemine aga ei kuulu enam antud teema raamidesse.

---

1. ENSV ORKA, f. nr.1911, nim.1, s.-ü. 60, l.9.

Lõppkokkuvõte

Veebruarirevolutsiooni tulemusena kukutati Venemaal tsaari-isevalitsus. Tekkis kaksikvõim - töölis-te, soldatite ja kehvtalurahva saadikute nõukogud ja Ajutine Valitsus. Saaremaal haaras võimu kohaliku kodanluse ladvik, kes asus eitavale seisukohale küla-kehvistu ja maaproletariaadi katsete suhtes viia läbi demokraatlikke ümberkorraldusi külas. Täites kuulekalt Ajutise Valitsuse esindajate korraldusi, suhtus kodanlik maavalitsus samal ajal vaenulikult töölisorganisatsioonide loomisesse maakonnas.

Oma eraldatuse tõttu suurematest tööstuskeskustest ja organiseerunud tööliste väikese arvu tõttu maakonnas, ei tekkinud kohapeal tööliste, kehvtalurahva ja soldatite saadikute nõukogusid. Saaremaal tegutses alates märtsikuust sõjaväeosade saadikute nõukogu, mis hiljem, juulikuus, muudeti ümber sõjaväeosade ja tööliste saadikute nõukoguks seoses sõjaväeosades töötavate vabapalgeliste lülitamisega nõukogu koosseisu. Nimetatud nõukogu oli algusest peale esseeride mõju all ja kaitsesõjaluse positsioonidel.

Aprillikuus loodi Muhu Väina Kindlustatud piirkonnas bolševike parteiorganisatsioon. Selle read

kasvasid kiiresti ja septembrikuus,kui toimus piirkonna esimene parteikonverents,oli seal juba üle 7oo liikme. Eriti tugev oli bolševike mõju laevastikus,kus nad 1917.a. sügisel seisid enamiku laevakomiteede eesotsas.

Bolševike mõju näitas tõusutendentsi ka kindlustatud piirkonna nõukogus,kus juulikuus oli 3o bolševikku.

Saaremaa töötav rahvas toetus oma elu- ja töötingimuste parandamise püüetes soldatite ja madruste komiteedele ja saavutas nende abil ka teatud võite.Kuid mõistagi ei saadud kodanluse võimutsemise tingimustes läbi viia kardinaalseid muudatusi töötava talurahva elus.Need olid vaid väikesed järeleandmised,mis enamikus likvideeriti kohe,kui Saaremaal muutus poliitiline olukord.Kuid rahva kõiki võite (näiteks Randvere mõisa jagamine) ei olnud võimeline likvideerima ka 1917.a. sügisel alanud saksa okupatsioon.

Petrogradi kaugel eelpostil - Lääne -Eesti saarestikus - toimus 1917.aasta septembris oktoobris otsustav heitlus Balti laevastiku allüksuste ja tugeva Saksa laevastiku vahel.Balti laevastiku revolutsioonilised madrused, keda juhtis bolševike partei,ajasid nurja Saksa väejuhatuse plaanid - hävitada Balti laevastik,vallutada Kroonlinn ja Petrograd ning anda väljaspoolt surmahoop arenevale sotsialistlikule revolutsioonile.Lahing Lääne-Eesti saarestikus oli esimeseks lahinguks meie maa ajaloos,mida pidas revolutsiooniline Balti laevastik bolševike partei juhtimisel sotsialistliku revolutsiooni võidu nimel.

Samal ajal kui Eesti mandriosas kehtestati nõukogude võim, ägas saare rahvas saksa okupatsiooni ränga ikke all. Kuid ka neil rasketel aegadel ei lasknud paljukannatanud saare töörahvas pead norgu, vaid avaldas kõigi vahenditega vastupanu okupatsioonivõimude kasvavale survele. Saaremaa töörahva revolutsiooniline liikumine ei viinud küll otsesele vastuhakule okupantide vastu, kuid juba siis alanud klassivastuolude järsk teravnemine oli üheks põhjuseks 1917.aasta detsembrikuus toimunud Kogula ülestõusukatsele.

Saaremaa töötav rahvas ei saanud osa võtta Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist. Kuid enamik nendest paljudest saarlastest, kes tööl või mobiliseerituna viibisid neil heroilistel päevadel väljaspool kodusaart, aitasid nõukogude võimu kehtestamisele ja kindlustamisele aktiivselt kaasa. Paljud neist võtsid osa Kodusõjast, osa aga tuli pärast Bresti rahu tagasi kodusaarele, tuues siia Suure Oktoobri ideid ja olles 1919.aastal Saaremaa töörahva ülestõusu aktiivseiks organiseerijaiks ja läbiviijaiks.

Revolutsiooniline liikumine Saaremaal 1917.-1918.aastal oli üheks koostisosaks kõigi maade töötajate võitluses uue progressiivsema ühiskonnakorra kehtestamise eest,sotsialismi-kommunismi eest.

РЕВОЛЮЦИОННОЕ ДВИЖЕНИЕ НА О.САРЕМАА В 1917-1918 ГОДАХ.

Р Е З Ю М Е

В результате февральской революции в России было свергнуто царское самодержавие. Создавалось двоевластие - Советы солдат, рабочих и крестьян с одной стороны и Временное правительство с другой.

На острове Сааремаа захватила власть верхушка местной буржуазии, органом правления которой стал уездный Совет и им избранный Временный исполнительный комитет. Во главе исполнительного комитета стал пастор Рахамяги.

Из-за неорганизованности и политической неграмотности в уезде не образовались Советы депутатов рабочих и крестьян. Дислоцирующиеся на островах армейские части, которые в 1917 году были подчинены командованию Моонсундской Укрепленной позиции, создавали матросские и солдатские комитеты, высшим органом которых был Совет депутатов войсковых частей Моонсундской Укрепленной позиции. Совет избрал исполнительный комитет.

Тат как в составе Совета и в комитете исполкома были главным образом эссеры, то они стали на позиции соглашательской и военно-оборонительной политики.

На о.Сааремаа был также создан Центральный исполни-

тельный комитет строительства Моонсундской Укрепленной позиции - орган, представляющий интересы вольнонаемных строителей и солдат строительных батальонов. Исполком занимался чисто хозяйственными вопросами.

В апреле 1917 года в войсковых частях Моонсундской Укрепленной позиции была создана организация РСДРП(б). С этого времени влияние большевиков стало возрастать как в матросских и солдатских комитетах, так и в самом Совете. В июле этого года число большевиков в Совете уже насчитывалось до 30 человек. Число членов партии в войсковых частях достигло к сентябрю 1917 г. 650 человек.

Трудовой народ о.Сааремаа стремясь улучшить свою жизнь и трудовые условия, опирался на комитеты солдат и матросов и достиг с их помощью в этом определенных успехов. Так например рабочие Рандвереского имения опираясь на местный солдатский комитет взяли под свой контроль поместье, а инвентарь и земельные владения разделили между собой.

Помещик именья Маази был вынужден по требованию Совета войсковых частей заключить договоры с рабочими на сокращение рабочего дня и повышение заработной платы.

Конечно трудовой народ острова в условиях буржуазного строя не мог добиться кардинальных решений улучшения своей жизни. Эти и другие примеры говорят лишь о временных доступках буржуазии, которые в большинстве своей были ликвидированы в этом же году при перемене политической обстановки.

29 сентября на Моонсундские острова начали наступление немецкие войска. Они высадили 25-тысячный десант на о.Сааремаа. Расчет немецкого командования был таков: прорвать Моонсундскую позицию русских, поддержать фланг своих войск, находящийся под Ригой, войти в Рижский и Финский заливы, захватить Кронштадт и Петроград и нанести смертельный удар на развевавшуюся пролетарскую революцию в России. В операции немецких войск принимали участие 300 боевых кораблей.

Особое значение для обороны Моонсундского архипелага имели острова Сааремаа и Муху. Береговая оборона этих островов включали семь крупнокалиберных артиллерийских батарей. Сухопутный гарнизон состояла из неполных 107 и 118 пехотных дивизий. В составе морских сил Рижского залива находилось 60 боевых кораблей, в том числе - два эскадренных броненосца, два броненосных крейсера и один крейсер.

В этот напряженный и ответственный период Коммунистическая партия и ее Центральный Комитет во главе с В.И.Лениным, поставили перед большевиками Балтики, революционными балтийскими матросами важнейшую стратегическую задачу - не допустить германский флот в Финский залив, к Кронштадту. Личный состав Балтийского флота в своем подавляющем большинстве шел за Коммунистической партией.

Немецким войскам удалось к 7 октября овладеть Моонсундскими островами. Но это стоило немцам огромных потерь, в том числе 26 военных кораблей. Русский флот нанес серьезное

поражение флоту противника и не допустил его в Финский залив, к Петрограду.

В то время, когда на материковой части Эстонии была установлена Советская власть, островитяне изнывали под игом немецкой оккупации. Весть об установлении Советской власти на материке возбудила островитян к борьбе против оккупантов. Крестьяне саботировали обязательные постановки зерна и мясных продуктов, обрывали телефонные линии и совершали покушения на немецких солдат. Хотя эта борьба и не довела до вооруженного восстания, но немцам стало ясно, что население островов никогда не смирится с антинародной политикой оккупационных властей.

9 ноября 1918 года в Германии произошла революция. Оккупационные войска вынуждены были покинуть Эстонию и передали власть эстонской буржуазии, о чем 19 ноября 1918 г. в гор. Риге был подписан соответствующий договор.

Буржуазное правительство Эстонии не облегчило тяжелое положение трудового народа и довело до восстаний трудящихся.

Таким образом, несмотря на то, что Великая Октябрьская социалистическая революция на островах Моонсундского архипелага и не победила в виду определенных особенностей, но революционные выступления трудового народа говорят о влиянии ее идей на широкие массы населения.

L i s a

Skeem № 1.

Lahingud Lääne-Eesti saarestikus
29. IX – 7. X 1917. a.

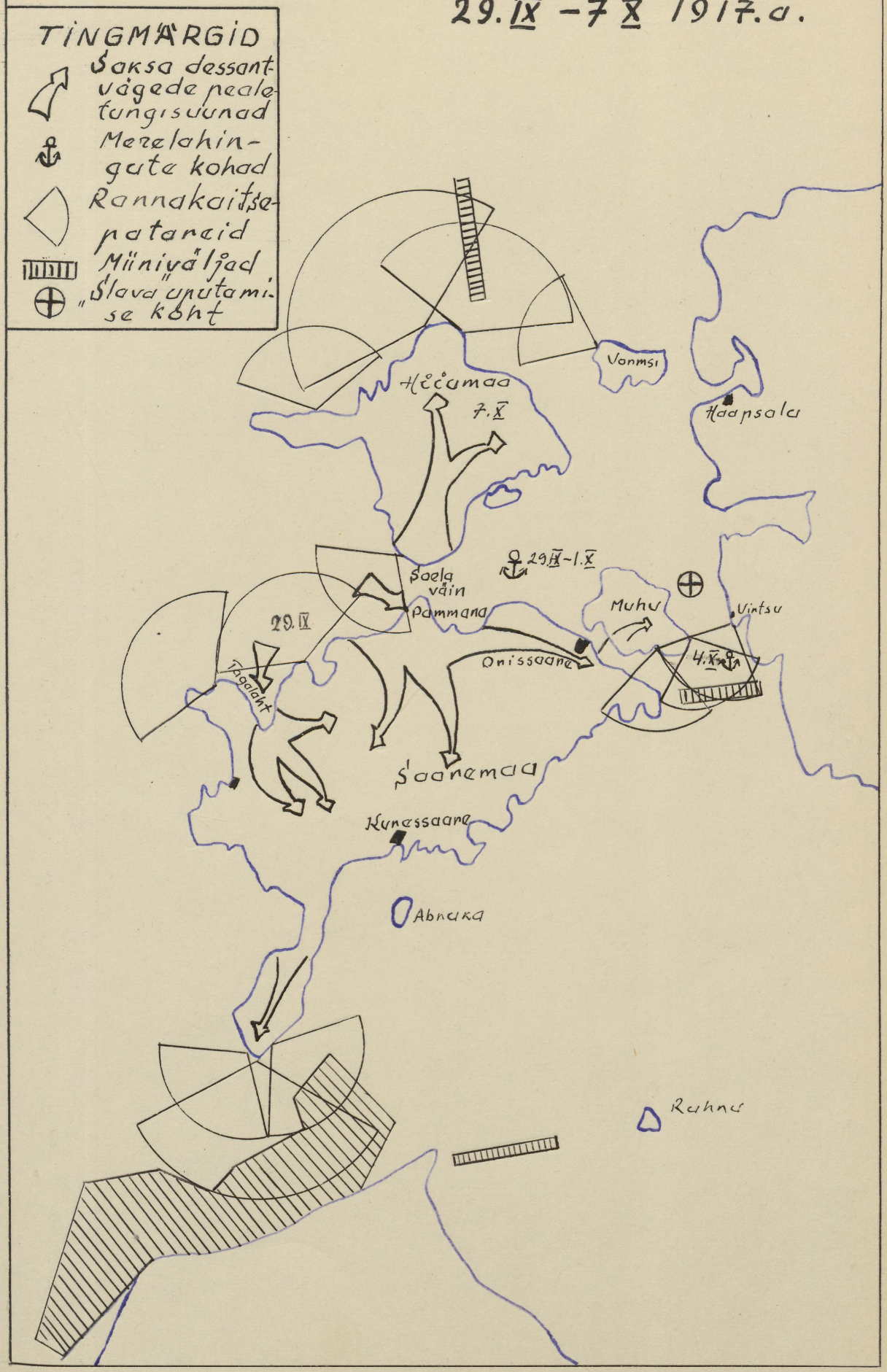

Kasutatud allikad ja kirjandus koos lühenditega.

I Marksismi-leninismi klassikud.

1.Lenin,V.I., Proletariaadi ülesannetest praeguses revolutsioonis.Teosed,24.kd.,Tallinn 1954.

2.Lenin,V.I., Kiri Piiteri linnakonverentsile.Teosed,26.kd., Tallinn 1954.

3.Lenin,V.I., Kiri seltsimeestele.Teosed,26.kd.Tallinn 1954.

II Allikad

A. Arhiivimaterjalid

a)Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (ENSV ORKA)

1.Fond nr. R- 1303,Muhu Väina Kindlustatud Positsiooni Ehituse Sõjaväelaste,Tööliste,Talupoegade ja Teenistujate Saadikute Undva-Ninasi jaoskonna patareide nr.45 ja 46 Kohalik Komitee, nimistu nr.1.säilitusühik 6ja8,=f.R-1303, nim.1, s.-ü. 6ja8.

2.Fond nr. R- 1393,Ajutise Valitsuse Eestimaa kubermangu komissar, nimistu 1.,säilitusühik 38.,= == f.R-1393,nim.1., s.-ü. 38.

3.Fond nr. 1911 Eesti Vabariigi Prokurör,nimistu 1., säilitusühik 60,=f.nr.1911,nim.1., s.-ü.60.

b) Saaremaa Koduloomuuseum (SM)

1.Fond nr. 5859, Ann Korsare mälestused Randvere mõisa jagamise kohta 1917.aastal

2.Fond nr. 5861, Mihkel Kuuskülli mälestused oma osavõtust nn. Kogula "Mässust" 1918.a. detsembris

3.Fond nr. 7799, Saaremaa Ajutise Maavalitsuse protokollid ja kirjavahetus 1917.a.

4.Fond nr. 78o5, A.Velvelti mälestused 1917.-1918.a. sündmustest Kuressaares ja Saaremaal

5.Fond nr.7835 , J.Karklini mälestused vintsutustest vangina Kuressaare lossis 1918.a.

6. Kuressaare Eesti Seltsi kirjavahetus 1917.a.

B. Publitseeritud allikad

1.NLKP kongresside,konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused,Tallinn 1957.

2.Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis.Dokumentide ja materjalide kogumik,Tallinn 1957, = SSOR Eestis

3.Великая Октябрьская Социалистическая революция.Хроника событий,том I,Москва I957.

4.Переписка секретариата ЦК РСДРП/б/ с местными партийными организациями,март-октябрь I9I7.Сборник документов, Москва I957.

C. Perioodika

1."Arensburger Zeitung", ajaleht, Kuressaare 1917.

2."Edasi",ajaleht, Tartu 1918.

3."Kiir",ajaleht,Tallinn 1917

4."Kuressaare Teataja",ajaleht,Kuressaare 1917-1918.

5."Maatamees",ajaleht, Tallinn 1917.

6,"Meie Maa",ajaleht,Kuressaare 1919.

7."Postimees",ajaleht,Tartu 1917.

8."Saaremaa",ajaleht,Kuressaare 1917.

9."Tallinna Teataja",ajaleht,Tallinn 1917.

1o."Tööline",ajaleht,Tallinn 1917.

11."Viisnurk",ajakiri,Tallinn 1941.

I2."Известия Моонзундской Укреплённой Позиции", ajaleht,Kuressaare 1917.

I3."Известия Совета Войнских и Рабочих Депутатов Моонзундской Укрепленной Позиции", ajaleht, Kuressaare 1917.

III Muu kirjandus

1.Eesti NSV Ajalugu(köige vanemast ajast tänapäevani), Tallinn 1957.

2.Eesti NSV Ajalugu,II köide,Tallinn 1963.

3.Kingissepp,V.,Kellele iseseisvus,kellele ike, Tallinn 1946.

4.Neggo,V.,Maaküsimus Saaremaal,Tallinn 1921.

5.Petrov,M., Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917.aastal,Tallinn 1957.

6.Raid,J.,Okupatsiooni ikkes,Tallinn 1966.

7.Saaremaa.Kogumik materjale.Ajaleht "Kommunismiehitaja" väljaanne 1959.

8.Saaremaa.Maateaduslik,majanduslik ja ajalooline kirjeldus,Tallinn 1934.

9.Saat,J.,Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul,Tallinn 1956.

10.Senkevitš,A.,Eesti põllumajandus 1916.aasta põllumajandusloenduse andmeil,Diplomitöö,Tartu 1960.

11.Siilivask,K.,Veebruarilt Oktoobrile,Dissertatsioon, Tallinn 1967.

12.Sunila,A., Saaremaa töörahva ülestõus 1919.aastal, Tallinn,1954.

13.Tšernov,J., Nemad kaitsesid Lääne-Eesti saari, Tallinn,1961.

I4.Брокгауз-Ефрон,Энциклопедический словарь,том 40, С.-Петербург I9o4.

I5.История Латвийской ССР,том II, Рига I954

I6.Матвеев,А.И.,В боях за Моонзунд,Москва I957.

I7.Петраш,В.В., Моряки Балтийского Флота в борьбе за победу Октября,Москва-Ленинград I966.

I8.Пухов,А.С.,Моонзундское сражение,Ленинград I957.

S i s u k o r d

1. Sissejuhatus . . . . . lk. 2

2.I.peatükk, Saaremaa majanduslik-poliitiline olukord Esimese maailmasõja ajal ja sõja eelperioodil . . . . . lk. 7

3.II.peatükk, Saaremaa Veebruarirevolutsiooni ja selle järelperioodil . . . . lk. 15

4.IIIpeatükk, Lahingud Lääne-Eesti saarestikus . lk. 57

5.IV.peatükk, Saaremaa töötava rahva võitlus saksa okupantide ja eesti kodanluse vastu . . . . . lk. 78

6. Lõppkokkuvõte lk.1o1

7. Resümee lk.1o4

8. Lisa lk.1o8

9. Kasutatud kirjanduse nimekiri lk.1o9